

LATVIJAS UNIVERSITĀTES
HUMANITĀRO ZINĀTŅU FAKULTĀTES

TEĀTRA UN KINO VĒSTURES UN TEORIJAS KATEDRA

**RAKSTURĪGĀKĀS TENDENCES LATVIEŠU AKTIERU
SARAKSTĪTAJĀS GRĀMATĀS 21. GADSIMTĀ**

Bakalaura darbs

Autore – **Dace Putāne**
Latvijas Universitātes
Humanitāro zinātņu fakultātes
Baltu filoloģijas bakalaura
studiju programmas nepilna laika
4. kursa studente

Zinātniskā vadītāja – doc. Līga Ulberte

Rīga 2011

Satura rādītājs

Anotācija latviešu valodā un angļu valodā, atslēgvārdi.....	2
Satura rādītājs.....	4
Ievads	5
1. Nozīmīgākie latviešu aktieri- rakstnieki 21. gadsimtā	8
2. Aktieru sarakstītajās grāmatās tēlotās parādības.....	14
2.1. Laikmeta tēlojums.....	14
2.2. Teātra norišu atklāsme.....	23
2.3. Konkrētu personību portretējums.....	29
3. Vēstījuma īpatnības aktieru sarakstītajās grāmatās.....	35
3.1. Žanru īpatnības grāmatās.....	35
3.2. Teksta strukturēšanas principi.....	44
3.3. Intonācija un kopnoskaņa.....	49
Secinājumi	52
Izmantotā literatūra.....	54
1. Avoti.....	54
2. Teorētiskā literatūra.....	55
Dokumentārā lapa.....	56

Ievads

Bakalaura darbā tiek pētītas raksturīgākās tendences latviešu aktieru sarakstītajās grāmatās 21. gadsimtā.

Kopš 2000. gada ir iznākušas vairākas aktieru- rakstnieku sarakstītas grāmatas par savu un kolēģu dzīvi un radošos darbību.

No 2000. gada līdz 2010. gadam izdotas un par bakalaura darba izpētes objektu izvēlētas šādas, biogrāfiskās literatūras žanrā, aktieru sarakstītas grāmatas: Mudīte Šneidere „Dzīves sadedzinātie” (2000.), „Antra” (2001.), „Kopā pie ūdeņiem.”(2002.), „Dita.” (2006.), „Dita iziet dzīvē” (2007.), „Harijs Liepiņš” (2008.), „Eduards Smilģis. Trejgalv's” (2010.), Mudītes Šneideres un Veras Gribačas-Valteres „Ēvalds Valters” (2006.), Kārļa Pamšes- „Anta Klints”(2002.) un „Es zagu”(2004.), Veltas Krūzes „Uz Dailes jautrā viļņa”(2000.) un „Daile turas šķērsvilnī”(2003.), Ventas Vecumnieces „Dailes ugunij rada” (2001. 2003.) pirmā un otrā daļa, Jāņa Vītoliņa „Disidents vai nodevējs?” (2004.), Rūdolfa Plēpja „Riču raču”(2005.), Mārtiņa Vērdiņa „Aktrise, viegli, ar tušas spalvu iezīmēta: teātra dekoratora piezīmes”(2006.), Vijas Artmanes „Ziemcieši. Mirkļi no manas dzīves”(2009.)

2002. gadā iznāk Kārļa Pamšes grāmata „Anta Klints”, kurā atrodamas Kārļa Pamšes un aktrises Antas Klints sarunas, kas dažādu iemeslu dēļ neietilpa grāmatā „Tā nebija lietaina diena” (1974.), taču 1972. gadā parādījās laikrakstā „Literatūra un Māksla.” 2006. gadā iznāk arī Valdemāra Zandberga 1993. gada izdotās grāmatas atkārtots izdevums, ar tādu pašu nosaukumu „Aktiera īstā alga”, kurai klāt pievienotas trīs daļas, kuras Valdemāram Zandbergam veltījuši aktiera ģimenes locekļi- sieva, meita un dēls. 2001. gadā klajā nāk Vijas Apinītes sarakstītais Paula Butkēviča dzīvesstāsts „Kājām pa ugunszemi”. Grāmatā ir arī paša aktiera Paula Butkēviča stāstījums pašam par sevi, ko autore ir pierakstījusi, intervijas un fragmenti no aktiera dienasgrāmatas. 2010. gadā ir izdota grāmata „Kārlis Sebris. Pats”, kas ir tapusi autoru kolektīvā. Tās ir atmiņas par aktieri, kurās dalās daudzi viņa draugi, kolēģi un laikabiedri. Grāmatā aprakstītas aktiera izdzīvotās lomas un atziņas, kuras apkopojusi Ilze Kļaviņa. Šīs trīs minētās grāmatas nav pētītas bakalaura darbā, jo Valdemāra Zandberga sarakstītā grāmata ir atkārtots 1993. gada izdevums, bet grāmatas par Paulu Butkēviču un Kārli Sebri nav sarakstījuši aktieri.

Katrs darbs ir biogrāfiska liecība par noteiktu laikmetu, personām un sabiedrību tajā, tomēr galvenās atšķirības darbos ir izvēlētais žanrs, kurā grāmata sarakstīta. Vai tā ir

dienasgrāmata, autobiogrāfija, vai viena vai vairāku mākslinieku portrets, vai atmiņu stāsts. Tāpēc bakalaura darba uzdevumi ir noteikt vēsturisko laika posmu, kas tiek portretēts grāmatās un tā ietekmi un aprakstītajiem notikumiem. Iedalīt grāmatās portretētās personas pēc to nozīmīguma. Noteikt, kuri teātri, kurā laika periodā ir visvairāk aprakstīti autoru darbos. Noteikt kādos žanros ir sarakstītas grāmatas. Cik liels ir autoru subjektīvais skatījums uz personām, teātri un notikumiem.

Par aktieriem- rakstniekiem un biogrāfisko prozu 21. gadsimtā iepriekš pētīts ir maz. Tie ir atsevišķi raksti un vērtējumi par Mudīes Šneideres grāmatām „Antra”, „Dzīves sadedzinātie”, „Eduards Smiļģis. Trejgalv's” presē un mēdijos. Biogrāfiskā literatūra pētīta arī vairākos promocijas darbos. Baiba Bela-Krūmiņa savā promocijas darbā „Dzīvesstāsti kā sociāli vēstījumi” (2004.) analizē dzīvesstāstus kā sociālus vēstījumus, biogrāfisku interviju laikā ierakstot dzīvesstāstus un dzīves vēstures, kas pieder pie t.s.personiskajiem dokumentiem, kas ietver arī autobiogrāfijas, nostāstus, dienasgrāmatas, vēstules. Evija Veide savā promocijas darbā „Biogrāfiskās un vēsturiskās prozas modifikācijas Marģera Zariņas daiļradē ” (2005.) pēta biogrāfiskai, autobiogrāfiskai un vēsturiskai prozai raksturīgas pazīmes viena rakstnieka, Marģera Zariņa, darbos. Sandra Meškova grāmata „Subjekts un teksts” (2009.) pēta autobiogrāfiskās rakstības specifiku 20. gadsimta nogalē.

Bakalaura darbā tiek izmantota salīdzinošā metode- salīdzināti dažādu autoru radnieciskas ievirzes darbi, hermeneitikas metode- daiļdarba interpretācijas veids, pievēršoties interpretējamajam objektam tā vēsturiskajā, sociālajā, kultūras kontekstā. Vēsturiskā metode, kas dod iespēju izzināt objektu tā rašanās, attīstības un izmaiņu laikā. Noskaidrot tā savstarpējās attiecības ar apkārtējo vidi, kā arī ar citiem objektiem.

Memuāra literatūra ir interesanta gan kā lasāmviela, gan kā izpētes objekts. Taču galvenās grūtības darba izstrādē saistījās ar nepietiekamām zināšanām teātra vēsturē, lai saprastu cik subjektīvs vai objektīvs ir autoru skatījums. Šāda tipa literatūra ir ļoti pieprasīta 20. gadsimta beigās un 21. gadsimtā, jo mūsdienās ir attīstīta „bulvāru” prese un cilvēkiem ir interese par populāru personu privāto dzīvi. Mudītes Šneideres grāmatas nokļūst lasītāko grāmatu saraksta augšgalā. Tomēr svarīgāk par literārām vērtībām ir fakti un subjektīvā intonācija, ko atklāj aktieri savās grāmatās.

Bakalaura darbs tiek sadalīts trīs daļās - pirmajā tiek sniegta informācija par grāmatu autoriem, otrā tiek apskatītas personas un objekti, kurus autori portretē un laikmets, kurš tiek aptverts grāmatās. Trešā daļā pētītas līdzīgās un atšķirīgās vēstījuma un izvēlēta žanra īpatnības. Apskatīts, kā parādās autoru subjektīvisms, un kā tas iespaido grāmatu lasītāju un, kā autoru emocionalitāte iespaido darbu intonāciju.

Bakalaura darba mērķis ir raksturot aktieru- rakstnieku rakstības manieri.

Bakalaura darba mērķa sasniegšanai tika risināti šādi uzdevumi: izlasīt un izanalizēt latviešu aktieru sarakstītās grāmatās 21. gadsimtā, atrast vajadzīgo papildliteratūru bakalaura darba izstrādāšanai, noteikt metodes, kuras izmantot bakalaura darbā.

1. Nozīmīgākie latviešu aktieri- rakstnieki 21. gadsimtā

Pēc 1990. gada Latvijas neatkarības atjaunošanas rakstniekiem radās lielāka vārda un izpausmes brīvība. Varēja rakstīt par tiem notikumiem, atainot tādas vēsturiskas tēmas, kas bija liegtas pirms tam, padomju varas laikā. Līdz ar to varēja brīvi rakstīt, izpausties, parādīt to dzīves īstenību, par kuru baidījās runāt. Tāpēc daudzi rakstnieki un arī aktieri pievērsās memuāru rakstīšanai. „Memuāri- literāri sacerējumi vai atmiņas par pagātnes notikumiem, kuru aculiecinieks vai līdzdalībnieks autors ir bijis.” (Guļevska, 1987, 474) Šāda literatūra ir visos laikos bijusi iecienīta un pieprasīta. Tā paplašina literatūras robežas, ievada rakstniecībā tos autorus, kuri nav profesionāli rakstnieki, kā piemēram aktieri.

Var iedalīt divu tipu periodus, kad ir aktuāla biogrāfiskā literatūra. Pirmais- pēc lielām sabiedriskām vai vēsturiskām pārmaiņām. Latvijā tas ir 20. gadsimta astoņdesmito gadu beigas un deviņdesmito gadu sākums. Otrs- kad cilvēks ir svešumā, šķirts no dzimtenes, dzimtās valodas. Latviešu teātra literatūras tradīcijas visvairāk var attiecināt uz laiku pēc II pasaules kara.

20. gadsimta otrajā pusē par teātri un tā darbiniekiem spilgtas atmiņas raksta trimdā dzīvojošie aktieri Maris Vētra un Jānis Lejiņš.

Par operas teātri, aktieriem un laikabiedriem, informāciju sniedz trimdā dzīvojošais, kādreizējais Nacionālās operas solists Mariss Vētra, kas 1944. gadā emigrēja uz Zviedriju, bet 1946. gadā pārcēlās uz Kanādu, kur 1965. gadā mirst. Trimdā ir izdotas vairākas viņa sarakstītas grāmatas, no kurām atkārtoti 1991. gadā Rīgā tiek izdota, jau iepriekš ASV 1954. gadā izdotā, grāmata „Mans baltais nams”. Tajā autors raksta par savām ilgām un mīlestību pret operu, apraksta dažādus laikabiedrus. Teātra kritiķis Māris Grēviņš pēcvārdā saka: „Savu dzīvi, savu personību ar savu grāmatu lappusēm Vētra ir iemūžinājis pats, un tā ir viena no konkrētajām, reāli taustāmajām saitēm starp laikmetiem. .. Viņa darbos atrodama vesela galerija trāpīgi un asprātīgi raksturotu laikabiedru, un ne tikai operas mākslinieku, portretu. Bez tādiem nav nevienas Marisa Vētras grāmatas, un šie portretējumi dara īpaši vērtīgu arī „Balto namu.” (Vētra, 2001, 248.)

Aktieris, režisors un gleznotājs Jānis Lejiņš (1899-1990), no 1919. gadam līdz 1944. gadam ar pārtraukumiem bijis Nacionālā teātra aktieris un režisors, 1944. gadā emigrējis uz Vāciju, vēlāk 1965. gadā uz ASV. 1922. gadā Rīgā publicēta viņa atmiņu grāmata „Spēlmaņu cilts”- kāda latviešu aktiera dzīve un skatuves pieredze.

Arī Latvijā 20. gadsimta otrajā pusē tiek rakstītas grāmatas par aktieriem, un arī paši aktieri pievēršas savu autobiogrāfiju rakstīšanai. Tija Banga- 20. gadsimta sākuma aktrise un literāte, sarakstījusi memuārus „Mana dzīve” (1957.)

1974. gadā iznāk teātra režisores un skatuves mākslas pedagoģes Veras Baļunas atmiņu krājums „Kur palika dienas”.

Tomēr dominējošas ir sarakstītās grāmatas par aktieriem, nevis aktieru sarakstītās grāmatas. Lilija Dzene saraksta vairākas grāmatas par latviešu aktieriem un teātri- „Kārlis Sebris” (1967.), „Elza Radziņa” (1973.), „Dialogs ar Hariju Liepiņu” (1977.), „Aktieris pret paša gribu” (1987.)- par aktieri Eduaru Pāvulu, „Aktiera Jāņa Kubiļa atbildes : atmiņas un piezīmes sešos blokos” (1984.) Arī Viktors Hausmanis saraksta grāmatas par latviešu aktieriem- „Alma Ābele” (1983.), „Lilita Bērziņa” (1983.), „Lilija Ērika” (1968.), „Velta Līne” (1986.) u.c.

Teātra zinātniece, rakstniece Lilija Dzene ievērtību guvusi gan ar savām recenzijām un rakstiem par teātri, gan monogrāfijām par aktieriem. 2008. gadā iznāk Ausmas Cimdiņas sastādīta enciklopēdija, ko veido radoši portreti par 100 izcilām Latvijas sievietēm, kuras darbojušās laika periodā no 18.gs. līdz 21. gs. Kā skaidro projekta vadītāja Ausma Cimdiņa, sievietes izdevumam izvēlētas, vērtējot viņu darbības objektīvo nozīmību, personības popularitāti un atpazīstamību. Lilijas Dzenes portretu šajā grāmatā veido teātra zinātniece Silvija Radzobe.

„20. gadsimta 80. gadu beigās un 90. gadu sākumā ar atmiņas atjaunošanas procesu visvairāk nodarbojās prese, sabiedriskās organizācijas un radošās inteliģences pārstāvji. Šajā procesā caur dažādām institūcijām aktīvi piedalījās ievērojama daļa sabiedrības. .. Tika iekustināts vesels autobiogrāfisku liecību rakstīšanas vilnis (radās „Cilvēkarhīva” programma Latvijas kultūras fondā, atmiņu apkopojumi „Via Dolorosa” , Likteņarhīva sērija, Melānijas Vanagas apjomīgās grāmatas, Etnisko autobiogrāfiju arhīvs Filozofijas un socioloģijas institūtā.” (Bela-Krūmiņa, 2004, 50.)

1991. gadā publiciste Gunta Strautmane vāca un sastādīja latviešu aktieru „Likteņstāstu” sēriju. 15 grāmatas tika izdotas no 1991.- 2001. gadam.

Viena no spilgtākajām un pārsteidzošākajām grāmatām , kura iznāca Latvijas atmodas gados ir Harija Liepiņa „Mana dzīves skatuve.” (1991.) Vēlāk iznāk vēl divas aktiera sarakstītās grāmatas „Harijs Liepiņš pie ūdeņiem” (1996.) un aktiera septiņdesmitajā dzimšanas gadā iznāk viņa pēdējā grāmata „Pēr, tu melo!”(1997.).

1993. gadā iznāk Oļģerta Krodera autobiogrāfija divās daļās „Mēģinu būt atklāts”, kur viņš stāsta par savu dzīvi, savu 20 gadus veca jaunieša smago pieredzi, pavadot 15 gadus izsūtījumā Sibīrijā.

Arī 21. gadsimtā turpinās tradīcija rakstīt memuāru literatūru. Vairāki aktieri pievēršas rakstniecībai un atklāj lasītājiem dažādus faktus no savas vai savu kolēģu biogrāfijām. Aktieri- rakstnieki, kas sarakstījuši grāmatas pēc 2000. gada ir aktieri- Velta Krūze, Venta Vecumniece, Vija Artmane, Mudīte Šneidere, Mārtiņš Vērdiņš, Kārlis Pamše, Jānis Vītoliņš un Rūdolfis Plēpis.

No Dailes teātra vidus nāk- bijušie Dailes teātra aktieri Velta Krūze (1917-2008), Venta Vecumniece (1927.), Vija Artmane (1929-2008), Mudīte Šneidere (1934.), Mārtiņš Vērdiņš (1941.).

Velta Krūze no 1939. līdz 1997. gadam ir bijusi Dailes teātrī gan aktrise, gan režisora asistente. Rediģējusi slaveno pēckara gadu sienasavīzi "Ploška", dzejojusi pantiņus Dailes teātra apsveikumu ruļļiem jubilejās. Ar pseidonīmu K. Vērmele rakstījusi feļetonus presē. Līdz mūža beigām rakstījusi Dailes teātra hroniku. Almanahā "Teātris un Dzīve" un žurnālā "Teātra Vēstnesis" publicējusi atmiņu stāstus. Humoristiski teātra dzīves notikumus apkopojusi krājumos "Uz Dailes jaunā viļņa" (2000.) un "Daile tura šķērsvilnī" (2003.). Mirusi 2008. gadā.

Venta Vecumniece no 20. Gadsimta vidus līdz 21. Gadsimta sākumam ir aktrise, režisore, pedagoģe. Dailes teātrī aktrises gaitas uzsāk 1949. gadā, pabeidzot 2. Dailes teātra dramatisko studiju. Viņa ir beigusi Maskavas teātra institūta režijas fakultāti. Iestudējusi ap 85 izrādēm, nospēlējusi vairāk kā simts lomu teātrī, kino, TV, radio. Uzrakstījusi trīs lugas. Veidojusi un iestudējusi vairāk kā 50 literāros koncertus veltītus dzejniekiem. 2001. gadā tiek izdota viņas sarakstītā grāmata „Dailes ugunij rada...” 1. Daļa un 2003. gadā tiek izdota grāmatas otrā daļa ar tādu pašu nosaukumu.. Šīs abas grāmatas ir Ventas Vecumnieces atmiņas par Dailes teātri un tā 29 darbiniekiem- aktieriem, režisoriem no 20. gadsimta divdesmitajiem gadiem līdz 20. gadsimta otrajai pusei.

Vija Artmane- īstā vārdā Alīda Artmane ir viena no izcilākajām 20. gadsimta latviešu aktrisēm, kas ir slavēta ne tikai kā teātra, bet arī kā kino aktrise. Kopš Dailes teātra studijas beigšanas 1949.gadā, Artmane mūža lielāko daļu, līdz 20. gadsimta astoņdesmitajiem gadiem, bija Dailes teātra aktrise. Piedalījies divās izrādēs Rīgas Jaunajā teātrī 20. gadsimta deviņdesmitajos gados. Režisora Eduarda Smiļģa vadībā Artmane tēlojusi nozīmīgas lomas klasiskajā teātra repertuārā. No 1956. gada filmējas kino. 2004. gadā tiek izdota Vijas Artmanes grāmata „Ziemcieši. Mirkļi no manas dzīves”,

kas ir autobiogrāfisks stāsts par autores dzīvi no 20. gadsimta trīsdesmitajiem gadiem līdz 20. gadsimta beigām. Grāmatā autore iepazīstina lasītāju ar savām bērnības dienām, bet vislielāko daļu grāmatas veltot sava darba mūža aprakstam Dailes teātrī. Par izcilo divdesmitā gadsimta aktrisi ir sarakstītas vairākas grāmatas- M. Augstkalna „Vija Artmane” (1962.), Līga Blaua „Vija Artmane: sirdī palikušie” (2009.) Venta Vecumniece savā grāmatā „Dailes ugunij rada” (2003) un Lilija Dzene grāmatā „Mūsu paaudze aktieri: portreti” (1963.) velta atsevišķu nodaļu aktrises portretēšanai.

Visproduktīvākā aktrise- rakstniece 21. gadsimtā ir Mudīte Šneidere. Viņa ir bijusi Dailes teātra aktrise no 1955.gada līdz 20. gadsimta deviņdesmitajiem gadiem. Kopš 1992. gada Mudīte Šneidere pievēršas grāmatu rakstīšanai par dažādām sabiedrībā pazīstamām, ar teātri saistītām personām. 1992. gadā tiek izdota Mudītes Šneideres un Harija Liepiņa kopā sarakstītā grāmata „Ēvalds Valters - Liepājas līkais velns : gandrīz dokumentāls stāsts dialogos ar varoņa līdzdalību.” Pēc 2000. gada ir izdotas astoņas Mudītes Šneideres sarakstītas grāmatas. 2000. gadā divas- „Dzīves sadedzinātie” un „Kopā pie ūdeņiem”, 2008. gadā- „Harijs Liepiņš”, tās ir veltītas autores vīram, Dailes teātra aktierim Harijam Liepiņam. 2001. gadā klajā nāk dienasgrāmata „Antra”, kas ir sarakstīta par Drāmas teātra aktrises Antras Liedskalniņas traģisko likteni. No 2006.-2007. gadam Mudītes Šneideres grāmatu klāstam pievienojas autobiogrāfijas- 2006. gadā grāmata „Dita”, 2007. gadā- „Dita iziet dzīvē”. Šajos autobiogrāfiskajos apcerējumos autore raksta par savu bērnību. 2010. gada nogalē iznāk „Eduards Smiļģis. Trejgalv's”, kas ir veltījums Dailes teātra režisoram Eduardam Smiļģim. 2006. gadā izdod Veras Gribačas un Mudītes Šneideres kopā sarakstīto grāmatu „Ēvalds Valters”, kas ir piemiņas apliecinājums aktierim Ēvaldam Valteram.

Mārtiņš Vērdiņš ir bijušais Dailes teātra aktieris, 1964. gadā pabeidza Latvijas valsts konservatoriju, vēl kā students Mārtiņš Vērdiņš tika ieskaitīts toreizējā Drāmas teātra trupā, kur nospēlējis vairākas nozīmīgas lomas. No 1970. līdz 1975.gadam bijis Valmieras teātra aktieris. Dailes teātra trupā no 1975. gada līdz 1999. gadam. Vēlāk strādā par teātra dekoratoru. „ 2011. gada 27. janvārī, bijušais aktieris svinēja 70 gadu jubileju. Eduarda Smiļģa Teātra muzejā atklāta arī viņa izstāde «Mārtiņa Vērdiņa kaleidoskops», kurā skatāmas gleznas, zīmējumi, rokraksti, fotoattēli un ar darbu teātrī saistītas piemiņas lietas. Pats Vērdiņš šobrīd ir brīvmākslinieks – raksta grāmatu un glezno.” (Vanzovičs, 2011.) 2006. gadā iznākusi, bijušā Dailes teātra aktiera Mārtiņa Vērdiņa, grāmata "Aktrise Mirdza Martinsone, viegli ar tušas spalvu iezīmēta", kur asprātīgi prozas un dzejas formā autors

atklājis savas dzīves biedres, Dailes teātra aktrises Mirdzas Martinsones dzīves gājumu, tekstā ievijot arī recenzijas no periodikas.

Aktieris- rakstnieks Kārlis Pamše, absolvējis Jaungulbenes lauksaimniecības skolu, 1947. gadā Drāmas teātra studiju, 1953. gadā- Latvijas Valsts Konservatorijas Teātra fakultātes režijas nodaļu. 1944.-1965. gadam darbojās Drāmas teātrī: sākumā aktieris, vēlāk no 1953. gada režisors. Kopš 1966. gada režisors Rīgas Operetes teātrī . Pasniedz aktiera meistarības stundas Teātra fakultātes studentiem. Darbojas radio, iestudējot vairākus radiolasījumus. Darbojas teātra kritikā. Viņš ir gan aktieris, gan režisors, gan teātra vēsturnieks, kurš 1966. gadā pievēršas arī rakstniecībai. Sarakstītās grāmatas līdz 2000. gadam: „Nemierā ar sevi : Stāsts par aktrisi L. Špīlbergu” (1966.), „Ja visas pasaules bērni” (1976.), „Ja mana dzīve būtu tik mana vien... : mazi stāsti par teātri” (1989.), „Mana īsbiogrāfija, kas izvēršas garumā 33 notikumos” (1997.), „Mani draugi un citas nepatikšanas : atmiņas, blēņas - te nopietnība, te šķitums” (1999.). 2002. gadā klajā nāk viņa grāmata „Anta Klints”. Grāmata ir veltījums Antai Klintij, kurā autors portretē izcilo 20. gadsimta pirmās puses Drāmas teātra aktrisi un grāmatā ir autora un aktrises sarunas-dialogi. 2004. gadā izdotā grāmata „Es zagu” ir paša autora dzīvesstāsts, kurā viņš stāsta par savām jaunības dienām uz II pasaules kara fona, par savām studijām Jaungulbenes lauksaimniecības skolā un Drāmas teātra studijā.

Bijušo Jaunatnes teātri kā aktieri-rakstnieki 21. gadsimtā pārstāv divas personības- Jānis Vītoliņš (1937-2000) un Rūdolfs Plēpis (1950.). Jānis Vītoliņš no 1975. gada līdz 1977. gadam ir Jaunatnes teātra aktieris, režisors un pedagogs. Viņš savu dienasgrāmatu sāk rakstīt 1954. gadā un turpina periodiski to darīt līdz 1984. gadam. Teātra zinātniece Gundega Saulīte sakārto šīs dienasgrāmatas piezīmes grāmatā, kura tiek izdota 2004. gadā ar nosaukumu „Disidents vai nodevējs?” un atklāj lasītājam Jaunatnes teātra radošos procesus 20 gadu garumā.

Aktieris Rūdolfs Plēpis- 1972.-1976. gadam mācījās Valsts konservatorijā, par kino un dramatiskā teātra aktieri, 1976.- 1992. Jaunatnes teātra aktieris, 1992.-1993. Jaunā Rīgas teātra aktieris, 1995.-1999. Nacionālā teātra aktieris, 1999.-2000. Daugavpils teātra aktieris. Filmējies vairāk kā 20 filmās, saraksta savu pirmo grāmatu „Riču raču”, kura tiek izdota 2005. gadā. Grāmatā autors raksta par savu bērnību, vecākiem, Jaunatnes teātrī pavadītajiem 20 darba gadiem un filmēšanos kino.

Daži no aktieriem ir ražīgāki rakstnieki, kas sarakstījuši vairākas grāmatas, kā piemēram: Kārlis Pamše, Mudīte Šneidere. Venta Vecumniece, Velta Krūze ir

sarakstījušas katra divas grāmatas, bet Vija Artmane, Jānis Vītoliņš, Mārtiņš Vērdiņš un Rūdolfis Plēpis ir sarakstījuši pa vienai grāmatai.

21. gadsimtā aktieri, režisori pievēršas rakstniecībai, lai atklātībā nestu dažādus pagātnes notikumus, parādītu laikmetu, kurā viņi dzīvojuši, portretētu sava laikmeta teātrus un tā darbiniekus- aktierus, režisorus u.c.

2. Aktieru sarakstītās grāmatās tēlotās parādības

2.1. Laikmeta tēlojums

20. gadsimts Latviešu vēsturē ir lielu un strauju pārmaiņu laiks. Tas ir laiks kad autoriem ir vēlēšanās parādīt patieso notikumu norisi. „Dzīvesstāstiem ir īpaša nozīme vēsturiskajā situācijā, kad liela tautas daļa pusgadsimtu nav savā zemē dzīvojusi, bet tā, kas dzīvoja, nesa aizliegtas patiesības slogu dvēselē.” (Zirnīte, 2001, 9.) Tāpēc biogrāfiskajai literatūrai ir liela nozīme laikmeta atainošanā. „Dzīvesstāsti ir tik patiesi, cik patiesas ir attieksmes, kas to izraisa, pamudinādamas cilvēku stāstīt par savu dzīvi.” (Zirnīte, 2001, 9)

Kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas ir strauji audzis memuāru literatūras skaits. Cilvēki vēlas atklāt pagātnes notikumus, dalīties ar savu pieredzi, stāstīt savus dzīvesstāstus. „90. gadu pirmajā pusē atmiņa aptvēra un piesātināja gandrīz visu publiskās dzīves telpu Latvijā. Tas bija iespējams tāpēc, ka pati publiskā telpa piedzīvoja nepieredzētas pārvērtības- mainījās politiskā, ideoloģiskā, ekonomiskā un sociālā sistēma. Jaunajai sabiedriskās dzīves kārtībai bija nepieciešami citi orientieri, kurus ar atmiņas palīdzību cilvēki centās sameklēt vēsturē.” (Bela-Krūmiņa, 2004, 48.)

Sabiedrībā atpazīstami cilvēki sāka rakstīt par savas dzīves pagātnes tiem posmiem, par kuriem padomju iekārtā nedrīkstēja runāt. Aktieri varēja ne tikai pastāstīt par savu dzīvi, aktieru karjeru, bet arī paust savu viedokli par to laikmetu, kurā viņi bija dzīvojuši.. „Gan sabiedrībā ievērojamu, gan nepazīstamu cilvēku dzīves var kļūt par atklāsmes un pārdomu avotu. Katra cilvēka dzīve notiek laikā un tādejādi tā ir nesaraujami saistīta ar vēsturi. Dzīvesstāsti ir kā atsevišķi mūsu kopīgās vēstures fragmenti, kas var būt interesanti ne tikai sociologiem, vēsturniekiem, antropologiem, bet ikvienam, kam rūp dzīves pasaule. Dzīvesstāsti, tāpat kā vēsture, caur pagātnes izpratni sakārto tagadnes pieredzi un ļoti daudz ko no tā, ko mēs ikdienā pieņemam kā pašsaprotamu, ļauj ieraudzīt kā mainīgu un vēsturiski nosacītu sociālās dzīves parādību.” (Bela-Krūmiņa, 2004, 171.)

Bakalaura darbā pētīto grāmatu aptvertais laika periods ir no 20. gadsimta divdesmitajiem gadiem līdz 21. gadsimta sākumam. Rakstnieki paši izvēlas, kuram dzīves periodam pievērst lielāku uzmanību. K. Pamše, V. Vecumniece grāmatās sāk fiksēt laiku no 20. gadsimta divdesmitiem. gadiem. M.Šneidere, V. Krūze, V. Artmane raksta par laiku no 20. gadsimta trīsdesmitajiem gadiem. M.Vērdiņš, R. Plēpis, J. Vītoliņš savās grāmatās laikmetu ataino no 20. gadsimta piecdesmitajiem gadiem. 2. Pasaules kara laiku savās

grāmatās attēlo- V. Artmane, M. Šneidere. Visi rakstnieki (izņemot K. Pamše „Es zagu”) savos darbos visvairāk apraksta laika periodu, kad Latvija ir padomju savienības satāvā. Par laiku pēc 1991. gada atmodas Latvijā raksta- R. Plēpis, M. Vērdiriņš, M. Šneidere.

Ikviens vēsturisks laika posms ietekmē cilvēka personības veidošanos, pasaules uztveri, uzskatus. Ir jāprot atrast savu vietu sabiedrībā, pašam sevi izprast, sadzīvot ar situāciju sabiedrībā un laikmeta prasībām. Autori K. Pamše, V. Krūze ir dzimuši Pirmā pasaules kara laikā, piedzīvojuši Latvijas pirmo neatkarību, izaugot no bērniem par jauniešiem laikā, kad sākas II Pasaules karš. Autori V. Vecumniece, V. Artmane un M. Šneidere, J. Vītoliņš- dzimuši Latvijas pirmās neatkarības laikā, Mārtiņš Vērdiriņš dzimis II pasaules kara laikā, bet Rūdolfs Plēpis ir pēckara bērns- dzimis 1950. gadā. Bet visiem viņiem kopīgs ir laiks, kad Latvija ir PSRS sastāvā. Tieši šis laiks ir visvairāk aprakstītais laika posms visu iepriekš minēto autoru, izņemot Kārli Pamši. Viņš savā grāmatā „Es zagu” raksta par notikumiem, kas bijuši viņa dzīvē trīsdesmitajos gados līdz padomju okupācijas 1944. gadā. Autori ataino grāmatās padomju laika posmu un notikumus savā dzīvē, jo tas ir aktieru dzīves visproduktīvākais laiks- karjeras izaugsmes un jaunības laiks. „Dzīvesstāsti vēsta ne tikai par pagātnes notikumiem un cilvēka individuālo dzīves pieredzi, tie palīdz izprast cilvēka dzīves nozīmi, kā arī sabiedrību un kultūru, kurā mēs dzīvojam.” (Zirnīte, 2001, 125.)

Aktieri K. Pamše un V. Artmane raksta par pirmskara un kara laika Latviju, attēlo Rīgu un lauku dzīvi. K. Pamšes grāmatā „Es zagu” viņš rakstīdams par saviem jaunības dienu notikumiem, apraksta trīsdesmitos un četrdesmitos gadus Latvijā, atainojot laukus un Rīgu. Raksta kā jauneklis būdams, bez naudas, bet ar lieliem sapņiem par aktiera nākotni dodas uz Rīgu, lai iestātos aktieruursos. „Tad tā nu ir tā māja, kur es mācīšos (esmu par to pārliecināts)! .. un pavisam mazā šiltītē uzraksts: „Latvju dramatiskie kursī.”(Pamše, 2004. 68.) Arī aktrise raksta par savu bērniību, ko kopā ar māti pavada dažādās vietās Latvijas laukos.

Rīgu II Pasaules kara laikā savās grāmatās apraksta K. Pamše, V. Artmane un M. Šneidere. Kārlis Pamše stāsta par Rīgu kara laikā, aprakstot kara situāciju pilsētā. ”Dzīve te baisa, jo sevišķi naktīs, kad beidzot esi iemidzis- gaisa trauksme. Bet patvertnēs raudoši bērni, mātes, cinisms...” (Pamše, 2004, 222.) Vija Artmane savā autobiogrāfiskajā apcerējumā „Ziemcieši. Mirkļi no manas dzīves” raksta par trūcīgajiem dzīves apstākļiem 2. pasaules kara un pēckara gados. Mudīte Šneidere savā grāmatā „Dita”, aprakstot kara gadus, parāda karu caur maza bērna skatījumu. Portretējot Rīgu, autore raksta par kara situāciju pilsētā- tumšā pilsēta, vakaros aizklāti logi ar tumšiem papīriem, uzlidojuma laikā

skan sirēnas, cilvēki tumšās ielās iet ar fosfora rozītēm pie atlokiem. Raksturo kara laika sadzīves problēmas. Pārtika ir uz kartītēm. Pa mājām meklēdami, lūgdami barību staigā cilvēki. Tā cilvēki, viens otram palīdzēdami, mēģina pārciest karu. Raksta par mākslas situāciju kara apstākļos. Māksla mēģina pastāvēt kara laikā. Un izrādās, ka tieši kara laikā ir vispilnākās baznīcas un teātri. Cilvēki tiecas pēc kaut kā gaiša, mēģina rast glābiņu. M. Šneideres omīte strādā Operā, tāpēc meitene no bērņības apmeklē operas un baleta izrādes. Arī teātra izrādes tiek apmeklētas kara laikā. „Vai, cik bērņības izrādes ir krāšņas! Visas gaismas un tumsas, visas krāsas, jūtas, mūzikas. Visi aktieri. Daļu no tiem Latvija zaudē. Ak, kas tas būtu par teātra ziedu pušķi, ja viņi būtu palikuši! Palikuši? Nebūtu viss palikuši, viņi tiktu aizvesti otrā virzienā.” (Šneidere, 2006, 57.)

Kā dokumentālu laika liecību, Mudīte Šneidere norāda ebreju stāvokli Latvijā nacistiskās Vācijas okupācijas laikā (1941.-1944.). Grāmatās „Dita” un „Dzīves sadedzinātie” Mudīte Šneidere apraksta savus kaimiņus ebrejus. Šneideru ģimene dzīvoja Lāčplēša ielas mājā, kur dzīvoja daudz ebreju ģimenes. Tāpēc savās grāmatās Šneidere min, ka gan viņa, gan H. Liepiņš dzīvoja starp ebrejiem. „Un bija tā, ka mums abiem visriņķī (visapkārt) atradās ebreju dzīvokļi. .. Un mūždien man pa kāpnēm skraidelējot, pavērās kādas durvis, uzvēdīdamas ebreju virtuves gardo ķiploku un tikai viņiem vien zināmās specsmaržas, un parādījās kāds mīļš ebrejietes ģimītis, tumšām, tūkstošgadīgām acīm, obligāti izpūrušiem matiem, un rītakleitā.” (Šneidere, 2000, 10.) Ebreju liktenis Latvijā bija smags, no 93000 ebreju, kas dzīvoja Latvijā 1941. gadā, holokaustā gāja bojā ap 70 000 cilvēku. Masveidā un strauji tika iznīcinātas ebreju ģimenes visā Latvijā un tikai ļoti neliela daļa atgriezās pēc kara. „Mīļie bērņības ebreji. Gan pa Ķertrūdes, gan pa Lāčplēša ielu viņi vēlāk gāja ar dzeltenām zvaigznēm uz muguras, ar tūkstošgadīgām skumjām melnajās acīs.” (Šneidere, 2000, 10.) „Līdz 50. gadu beigām Latvijā atgriezās vairums no šīs zemes deportēto ebreju, kuri bija palikuši dzīvi.” (Levins, 1988, 104.) Mudītes Šneideres kaimiņi, Koganu ģimene atgriezās pēc kara. Autore grāmatā „Dita iziet dzīvē” apraksta epizodi ar torti. Kad Mudīte Šneidere bija pabeigusi 3. vidusskolu, Koganu kundze viņai bija izcepusi torti un jau no vienpadsmitiem rītā gaidīja pārnākam, lai apsveiktu ar skolas pabeigšanu. „Dita no mīlestības pilnīgi sagrīļojas. Viņa visu mūžu turēs sirdī šo brīdi kā vienu no visskaistākajiem savā dzīvē.” (Šneidere, 2007, 154.)

Visplašāk attēlots tiek laiks pēc II pasaules kara, kad Latvija nonāk PSRS sastāvā. Par pēckara Rīgu savas liecības sniedz V. Artmane - tā aprakstot pilsētu un Vecrīgu. ”Mēs ar māmiņu dzīvojām Vecrīgā, Laipu ielā 8. Laipu iela ir pirmā ieliņa no Kaļķu ielas, šķērsieliņa. Tur kādreiz bijis vecs klosteris. .. Tagad tā māja ir izveidota ļoti skaista, bet

toreiz tā bija tāda ar bieziem mūriem un milzīgi biežām sienām, ar daļējām labierīcībām. ” Stāstot par savām pamatskolas gaitām, aktrise stāsta par kara gadiem Neikena pamatskolā, kurā mācījās. Daudzi klasesbiedri bija aizbraukuši ar ģimenēm uz Vāciju, padomju laikā daudzas ģimenes represēja. Vēlāk, padomju laikā, aktrise mācījās Rīgas 6. pilsētas ģimnāzijā, pēc tam Rīgas 3. vidusskolā.

Aktrises M. Šneidere un V. Artmane apraksta savas mācības skolā, padomju laikā. Rīgas 3. vidusskolu viņas nosauc par meiteņu skolu, jo tajā mācījās tikai meitenes. Savā grāmatā „Ziemcieši. Mirkļi no manas dzīves” V. Artmane nedaudz un diezgan īsi apraksta Rīgas 3. vidusskolu, uz kuru aktrise pārgāja no Rīgas 6. pilsētas ģimnāzijā, kurā mācījās vakara maiņā. Lai varētu pēcpusdienās apmeklēt Dailes teātra aktieru studiju, bija jāizvēlas skola, kurā var mācīties rīta maiņā, un tā bija Rīgas 3. vidusskola. „... biju spiesta pāriet uz 3. vidusskolu, meiteņu skolu. Tas bija vēlāk, kad jau biju iestājusies teātra studijā.” (Artmane, 2004, 42.) Aktrise tik ļoti bija aizrāvusies ar aktieru studijām, ka dažreiz pat kavēja skolu. Turpretī Mudīte Šneidere daudz kavējas atmiņās par mācībām Rīgas 3. vidusskolā. Mudīte Šneidere apraksta savas izjūtas, uzsākot skolas gaitas padomju Latvijā. „Ērģeles, kam vajadzētu skandēt Dieva godību... Šīs ērģeles dūc un izdūc PSRS himnu, kurā norādīts, ka mūs pulcēja diženā Krievzemes balss.” (Šneidere, 2007, 12.) M. Šneideres grāmatās var manīt šo nepatiku, šīs negatīvās emocijas pret visu, kas saistās padomju iekārtu. Tas ir saprotams, jo mūža lielāko daļu autore ir dzīvojusi padomju iekārtā, zem sarkaniem karogiem un uzspiestās padomju ideoloģijas. Skola atradās netālu no Drāmas teātra. Drāmas teātrim bija milzīga ietekme uz Rīgas 3. vidusskolu, kurā mācās tikai meitenes. Vēl Mudīte Šneidere skolu sauc par „aktrišu skolu.” Skolas direktore uz skolu aicina uzstāties blakus esošā A. Upīša Akadēmiskā drāmas teātra aktierus. Tā laika slavenākos un dižākos. Šo skolu pabeidz tādas aktrises, kā Lilīta Bērziņa, Velta Līne, Vera Singajevska, Helēna Romanova, Eleonora Dūda. „Nacionālā teātra tuvumam ir milzu nozīme šīs skolas dzīvē un elpošanā- meiteņu skola kā nekā!” (Šneidere, 2007, 9.) Tādēļ 3. vidusskolas teātrālā gaisotne bija augsne tam, lai M.Šneidere uzsāktu studijas Latvijas Valsts konservatorijas Teātra mākslas fakultātē.

Vijai Artmanei padomju laiks Latvijā ir aktrises radošās darbības pilnvērtīgākais laiks. 1969.gadā Vijai Artmanei piešķirts PSRS Tautas skatuves mākslinieces goda nosaukums. Latvijā viņa ir 20. gadsimta piecdesmito līdz astoņdesmito gadu viena no vadošajām Dailes teātra aktrisēm. Viņa ir slavēta ar savām kino lomām visā padomju savienībā. Līdz ar to izteiktu negatīvismu pret padomju iekārtu viņas grāmatā nav. Laikmetu viņa portretē maz, vairāk par laikmetu var uzzināt caur Dailes teātra un aktrises

darbu tajā, aprakstu. Aktrise pati par sevi runā kā par Padomju laika aktrisi. Viņa grib parādīt, ka māksla var pastāvēt dažādos laikos tai skaitā Padomju laikā. Tikai cilvēkiem pašiem jāzina, ko viņi vēlas sasniegt, ko iegūt no dzīves. „Un šodien ir aizspriedušies jau tik tālu, itin kā visa varēšana, tie padomju laika aktieri- tā ir zudusi paaudze! .. Tagad, kad ir pagājis tik daudz gadu, tagad sāk runāt, celt tās lietas augšā un kritizēt paši savu laukumūsu laiku, aizmirstot, ka tas mums bijis kopīgs! Ja tu esi zudis, tas nenozīmē, ka visa tava paaudze ir zudusi.” (Artmane, 2004,13.) darbu.

Pilnīgi pretēji Vijai Artmanei ir Mudītes Šneideres nostāja pret padomju iekārtu. Viņas vīrs Harijs Liepiņš bija iesaukts Vācu leģionā, Vācu gaisa spēku izpalīgos, par ko tiek izsūtīts uz Vorkutu, strādāt ogļraktuvēs. Rakstot par padomju laiku Latvijā, autore negatīvas emocijas pauž par padomju armiju, iekārtu, ideoloģiju, cenzūru. Grāmatā „Dita” tiek raksturota padomju armija. Vācu armijai atkāpjoties un krievu armijai ienākot Latvijā, viņas ar māsu tiek aizsūtītas pie tēva jaunības drauga Damberga uz Kurzemi, kur meiteņu acu priekšā tēva draugu nošauj divi padomju varas pārstāvji. Nošauj par to, ka kara laikā, kad Latvija bija nacistiskās Vācijas okupācijas varā, viņš bija Valdemārpils pilsētas pagasta vecākais. „Tajā laikā Fricim Danbergam ir ap četrdesmit. Gadu dēļ un mazo bērnu dēļ viņš nav paņemts vācu armijā. Tāpat kā meiteņu paps. Vācieši neaiztika, atstāja mājās: darbam, ģimenei, bērniem. Toties šie- neatstāj. Neatstāj dzīvu. Ne bērnu, ne gadu dēļ, ne arī tāpat vien. Tāda ir pirmā diena (!) mierā un ziedos.” (Šneidere, 2006, 82.) Šie iespaidi par pirmo dienu, kad Kurzemē ienāk padomju armija, meitenes atmiņā paliek neizdzēšami. Autore apraksta padomju armijas ofiēru un viņu sievu dzīvi Rīgā, pa Rīgas ielām staigā padomju armijas virsnieku sievas „oficierdāmas”. Padomju armijas virsniekiem tiek piešķirti dzīvokļi, kur cilvēki ar visām ģimenēm ir vai nu paši aizbraukuši vai izsūtīti, vai karā gājuši bojā. Tur ir viss atstāts „... no apakšveļas līdz sudraba karotēm.” (Šneidere, 2006, 91.) Grāmatā „Dita” M.Šneidere raksturo padomju iekārtu un ideoloģiju: „Vesels laikmets. Milzu valsts. Un tik neapdāvināti? Nē, tas vēl ir maz teikts. Izputināt. Aizvest strādīgākos un spējīgākos. Bariem un leģioniem ievest un izsūtīt izsalkušus, barbariskus, zaglīgus un slinkus... Rijīgus. Kā var pastāvēt tas, kas nevar pastāvēt? Tik daudz muļķu. Tik daudz zagļu.” (Šneidere, 2006, 90.) Šādu kritisku un negatīvu nostāju pret padomju iekārtu autore pauž visās savās grāmatās. Šneidere šo laikmetu sauc par- izdzīvošanas, pielāgošanās laikmetu. Grāmatā „Dita” Mudīte Šneidere veselu daļu nosauc „Sarkani karogi”. Lasītājam tiek pavērts spilgts padomju laika attēlojums, ar tam laikam raksturīgām demonstrācijām, saukļiem, lozungiem un ierasto 1.maija un 7.novembra demonstrāciju

rituālu. „Tagad visiem jāiet demonstrācijās. Kas tās tādas?- Gājieni, kad iedod sarkanu karogu un vadoņa bildi, un visiem jāiet un jābļautās...” (Šneidere, 2006, 162.)

Fiksējot padomju laiku un tā nepievilcīgās izpausmes, Mudīte Šneidere apraksta gadījumu no savas privātās pieredzes, stāstot par Latvijas PSR Valsts drošības komitejas darbību, jeb, kā tajos laikos sauca, „čekas” vervēšanu par aģentiem. Grāmatā viņa raksta, ka Harijs Liepiņš izglāba viņu no savervēšanas.. „Ja man nebūtu mana Harīša, es, iespējams, visu turpmāko dzīvi būtu viņu aģente un darītu pilnīgi visu, ko prasītu... Man bija 21 gads. ” (Šneidere, 2001, 16) Bet daudzus tajā laikā gan aktierus, gan citus sabiedrībā pazīstamus cilvēkus Valsts drošības komiteja pakļāva sev un lika pildīt dažādas pavēles.. Un apstākļi un līdzekļi, kā to panākt bija dažādi. Jau daudzus gadus vēlāk, pēc 1990. gada, kad Latvija bija atguvusi neatkarību, kāds bijušais iekšlietu darbinieks Harijam Liepiņam bija teicis: „Esmu paņēmis uz mājām tava un otra teātra kolēģu rakstītus ziņojumus un nosauca brīnišķīgu, pazīstamu aktieru vārdus.” (Šneidere, 2001, 17.)

Mudītes Šneideres skolas gadi un teātrī pavadītie gadi ir bijuši padomju varas pastāvēšanas laikā. Tāpēc bez to ietekmes nevar iztikt. Bet pati autore uzsver, ka viņa, viņas vīrs H.Liepiņš un daudzi, tā laika sabiedrībā dzīvojoši cilvēki saprata, ka tas, ko runā un tas, ko domā nav viens un tas pats. Cilvēki runāja un rakstīja to, ko drīkstēja, ko partija ļāva, ko padomju varas cenzūra akceptēja. Daudzi, tāpat kā M. Šneidere, H. Liepiņš un citi viņu laikabiedri, bija piedzīvojuši Latvijas pirmo neatkarību vai ģimenēs bija dzirdējuši par brīvas Latvijas laikiem, tie domāja savādāk, tikai savas domas slēpa, par tām labākajā gadījumā runāja mājās, čukstus. „Ditai prātā nāk bērība un pavisam citi svētki. Ir 18. novembris. Vēl ir Latvijas valsts un Latvijas svētki. .. Namu logos un trotuāru malās deg sveces un „ploškas” Tā klusi un godbijīgi. Ar karodziņiem un pašcieņu..” (Šneidere, 2006, 164.)

Arī aktieris Jānis Vītoliņš savā dienasgrāmatā „Disidents vai nodevējs?” notikumus sāk aprakstīt no 1954. gada, tātad perioda, kad Latvijā ir padomju iekārta. J.Vītoliņš iestājas Jaunatnes teātra skolēnu aktīvā un darbojas Pionieru pils Drāmas studijā, kļūst par Jaunatnes teātra aktieri un režisoru. Jānis Vītoliņš, fiksējot dienasgrāmatā savu dzīvi, radošo darbību, parāda padomju laika ietekmi uz to. Viņš 41 gada vecumā sāk mācīties, lai pabeigtu režisoru kursu. Jāmācās tādi priekšmeti, kas bija aktuāli tikai padomju iekārtā- PSKP vēsture, sociālisma politekonomija. J. Vītoliņam kā aktierim un nākamajam režisoram šie priekšmeti nesaistījās ar teātra skatuves mākslu un tāpēc bija sveši, bet obligāti padomju laika augstskolu programmās. „Kad iedomājos vēl PSRS vēsturi, tad mati ceļas stāvus, Tad rodas domas, vai tas tomēr nav pazemojoši?” (Vītoliņš, 2004, 160.)

Fiksējot padomju laikam raksturīgas izpausmes, autors dienasgrāmatā apraksta vairākus notikumus. Kad pret viņu tiek safabricēts ziņojums, lai varētu atlaist no Literatūras un mākslas galvenā režisora posteņa. „Vakar biju pie Barkāna. Pret mani ir safabricēta ziņojumu mape, kur man prasa partija sodu. Mīlot mani kā mākslinieku, viņš nāca ar lūgumu, lai es arī viņam nāktu pretī- iesniegtu atlūgumu no Literatūras un mākslas galvenās redakcijas galvenā režisora posteņa! Es bez iebildēm piekritu, jo gribu strādāt radošu darbu. Es negribu vadīt un valdīt, bet brīvi strādāt.” (Vītoliņš, 2004, 199.)

Aktieris J. Vītoliņš, kā pēcvārdā raksta G. Saulīte, bija „teātra partijas organizācijas birojā, bija Komjaunatnes prēmijas laureāts, žurnāla Liesma redkolēģijas loceklis, šie sabiedriskie pienākumi aizņēma daudz laika, taču radīja arī milzīgu apziņu, ka no viņa, partijas biroja locekļa, kaut kas ir atkarīgs.” (Liepiņš, 2004, 230.) Kā atceras J. Vītoliņa sieva un Jaunatnes teātra aktrise L. Leimane „Mūsu teātrī partijā stājās tāpēc, lai aizstāvētu galveno režisoru, kas bija bezpartejisks. Ādolfam Šapiro izdevās visus darba gadus neiestāties partijā, tiem laikiem diezgan netipisks gadījums. Taču partija, Kultūras ministrija un čeka bija modras, nepārtraukti uzmanīja šo bezpartejisko, mēs savukārt uzskatījām, ja partijā būs sakarīgi cilvēki, tas būs kā aizsegs režisora radošai neatkarībai.” (Vītoliņš, 2004, 230.) Bet kā raksta pats autors, tieši konflikts un nesaprašanās ar Jaunatnes galveno režisoru Ādolfu Šapiro bija par iemeslu tam, kāpēc 1977. gadā, pēc 20 nostrādātiem gadiem Jaunatnes teātrī, Jānis Vītoliņš uzraksta atlūgumu un aiziet no teātra.

Arī aktieris Rūdolfs Plēpis ir padomju laika bērns, jo dzimis pēc otrā pasaules kara, tāpēc lielākais laika periods, ko viņš ietver savā autobiogrāfijā „Rīču raču” ir padomju laiks Latvijā. Padomju laiks ir laiks, kad paiet R.Plēpja bērnība. 1957. gadā viņš sāk mācīties Rīgas 28. astoņgadīgā skolā, kuru ar gaišu noskaņu atceras savā grāmatā R. Plēpis. „Šajā skolā bija brīnišķīga aura, gudri, inteligenti skolotāji.” (Plēpis, 2005, 75.) Laiks, kad, mācoties skolā, notiek pirmā saskare ar aktiermākslu. Kad Jaunatnes teātra izrādei „Zoss spalva” vajadzēja divus zēnus, kas izrādes finālā uznes uz skatuves noplūktu zosi. „Mēs ar Artūru bijām ar mieru. Un tā tas sākas un turpinās jau četrdesmit vienu gadu ..” (Plēpis, 2005, 16.) Tas ir laiks, kad Rūdolfs Plēpis mācās Kultūras darbinieku tehnikumā un vēlāk iestājas Latvijas Valsts konservatorijas Teātra fakultātē. Savā grāmatā stāsta par savām mācībām un saviem pirmiem pedagogiem- Jāni Vītoliņu, Ādolfu Šapiro, Lūciju Baumanu, Fēliksu Deiču, Aleksandru Maizuku, Hariju Gerhardu, Pēteri Pēteronu, izsakot viņiem milzīgu pateicību par darbu, ko viņi veltīja jaunajiem, topošajiem aktieriem. R.Plēpis sāstot par savu bērnību, stāstot dažādus atgadījumus no tās, portretē Rīgu un tālaika padomju iekārtas īpatnības- „Manā bērnībā sensācija bija pat kūka, ko atceros,

ēdam tādā noplukušā kafejnīcā Marijas (toreiz Suvorova) un Dzirnau ielas stūrī. Pāri pretī kafejnīcai, uz otra stūra, bija pulksteņu darbnīca, gadiem ilgi, līdz pavisam nesen tur „ieperinājās” kārtējā spēļu elle.” ((Plēpis, 2005, 377.) R.Plēpja mamma strādāja Rīgā, „Daugavas” stadionā, kuru arī autors apraksta grāmatā. „Toreiz „Daugavas” stadions bija izteikts staļinisma arhitektūras paraugs, ar visiem vārpu vīteņiem un pusapaļām arkām, kas bija izrotātas ar ģipša vītnēm. Stulbi jau izskatījās, bet bija vismaz kāda romantika, pretstatā tagadējam monstram tribīņu vietā!” (Plēpis, 2005, 380.) Šīs ir vēsturiskas liecības, ko autors sniedz par 20. gadsimta otrās puses Rīgu. Vēl autors apraksta dažādas padomju laika sadzīves problēmas- komunālos dzīvokļus, bērnības rotaļlietas. „Tādu rotaļlietu jau nebija, bija koka automašīna, kurā vadāju klucīšus, no ēveļu skaidām taisījām puķes”. (Plēpis, 2005, 389.) Autors apraksta notikumu, kad pie viņa nonāk ārzemju žurnāls, kas padomju laikā preses kioskos bija retums. Autors atceras sevi oktobrēna rindās, „.. es biju oktobrēns ar filca zvaigznīti pie žaketes atloka.” (Plēpis, 2005, 390.) Ieva Zole par autora atmiņām grāmatā par savu bērnību raksta „Rūdolfā Plēpja bērnības atmiņas smaržo pēc tēva galdniekdarbu ēveļskaidām un mātes pītiem bērnu vainagiem, pagalma vidū tiek žāvēta Omīša izgrieztā veļa, un piedzīvojums ir došanās ar kaimiņtanti uz Velnezaru sauloties - tās ir dzīvākās no lappusēm. Tā ir piecdesmito un sešdesmito gadu Rīga ar veco atmiņām par tiem laikiem, ko īsti pieminēt nedrīkst, bet kas bijuši tik tikko, un ar pionieru nometnēm, kurās Rūdolfis ar māsu nonāk, kad tēvam un Omītim jāattopas pēc mammas nāves. Tā ir vēlēšanās atgriezties pagātnē, lai pasacītu paldies tiem, kas uzaudzinājuši.” (Zole, 2005.) Strādājot jau teātrī, autors raksta par padomju laika cenzūru, stāstot Gunāra Priedes lugas „Smaržo sēnes” likteni. „Tolaik cenzūrai tas tik ļoti nepatika, ka autoram lika iznīcināt lugas eksemplāru. Esot pat lauzušies pie viņa mājā nakts laikā.” (Plēpis, 2005, 393.) R.Plēpis, salīdzinot laikmetus, parāda, ka tas, kas padomju laikā bija aizliegts, vēlāk, padomju iekārtai sabrūkot, tiek atļauts. ”Bet tagad jau Gorbačova „atkusnis” visviensiestudējam.” (Plēpis, 2005, 393.) Rūdolfis Plēpis savā grāmatā lielākoties apraksta savas dzīves dažādus mirkļus un aktiera karjeras svarīgākos momentus, ar kuru palīdzību lasītājs iepazīst noteiktu laikmetu un tā īpatnības.

Vijas Artmanes mūžs un spilgtākie panākumi ir tieši padomju iekārtas pastāvēšanas laikā, tāpēc viņas grāmatā nevar saskatīt negatīvismu pret padomju varu un padomju laiku Latvijā. Jānis Vītoliņš un Rūdolfis Plēpis, lai arī dažviet grāmatā nosodoši izsakās par atsevišķiem gadījumiem un padomju iekārtas īpatnībām, kopumā padomju laikus apraksta kā savas dzīves un radošās karjeras produktīvāko laiku. Rūdolfis Plēpis, kurš dzimis un audzis padomju Latvijā, salīdzina padomju laika iekārtu ar laiku pēc tās sabrukuma.

Mārtiņš Vērdiņš savā grāmatā ar vieglu humoru raksta par laikmeta īpatnībām padomju Latvijā, „.. izsvītrots Brīvības, bet ierakstīts studētā bandīta Ļeņina vārds.” (Vērdiņš, 2006, 9.) Parāda tā laika vienu no parādībām, krievu valodas obligātumu, tekstā daudz iestarpinot krievu vārdus un frāzes krievu valodā. Visasākā kritika un negatīva nostāja pret padomju iekārtu izskan Mudītes Šneideres grāmatās. Viņa visvairāk no visiem minētajiem autoriem apraksta dažādas padomju iekārtas negatīvās izpausmes. „ Stāstos par padomju laiku tiek uzsvērts negatīvais sociālajā telpā un indivīda centieni saglabāt kontroli pār savu dzīvi, vai nu pakļaujoties, vai pretojoties pastāvošai kārtībai.” (Bela-Krūmiņa, 2004, 156.)

Aktieri salīdzinoši mazāk apraksta Latviju pēc padomju iekārtas sabrukuma. Rūdolfs Plēpis nedaudz apraksta 21. gadsimta sākumu, portretējot Rīgu, aprakstot šā gadsimta īpatnības. R. Plēpis savā autobiogrāfijā raksta par Rīgu, kas dienu no dienas mainās, vienus veikalus slēdz, citi to vietā veras vaļā.

Mārtiņš Vērdiņš, rakstot par aktrises Mirdzas Mārtinsones radošo mūžu, fiksē mūsdienu īpatnības sabiedrībā, izmantojot tikai 21. gadsimtam raksturīgas frāzes: mobilais telefons, business, nosaucot ārzemju mašīnu markas.

Notikumi un laikmeta atainojums, kas tiek iekļauts autoru grāmatās, ļauj saskatīt pagātnes notikumu interpretāciju saskaņā ar 21. gadsimtā sabiedrībā dominējošiem pagātnes atainošanas modeļiem.

Lai gan grāmatās tiek aptverts laika periods no 20. gadsimta divdesmitajiem gadiem līdz 21. gadsimta sākumam, visvairāk autori savās grāmatās raksta par Latviju no 1944. gada, kad tā ir PSRS sastāvā, jo tas ir autoru- padomju laika cilvēku mūža visproduktīvākais laiks. Lai gan autori, dažādā mērā, savās grāmatās kritizē padomju iekārtu, ideoloģiju, cenzūru, krievu armiju, taču vienlaikus tas ir viņu jaunības, mīlestības un aktieru karjeras veidošanās laiks, kurš katra cilvēka mūžā ir visskaistākais.

2.2. Teātra norišu atklāsme

Bakalaura darbā apskatīto grāmatu autori ir bijušie aktieri, kuru dzīves ir bijušas cieši saistītas ar teātri. Viena no tēmām, kura tiek aprakstīta grāmatās, ir teātris un tajā strādājošās personas. Apkopojot visas iepriekš apskatītās grāmatas, var izcelt trīs teātrus, par kuriem visvairāk tiek minēts grāmatās. Tie ir- Dailes, Drāmas (Nacionālais) un Jaunatnes teātri. Atkarībā no tā, cik cieši katra aktiera dzīve ir bijusi saistīta ar kādu konkrētu teātri, tik plaši savos darbos viņš to apraksta.

Dailes teātris ir pieminētais teātris latviešu aktieru- rakstnieku darbos 21. gadsimtā, kuru savās grāmatās apraksta šī teātra aktieri- Vija Artmane, Velta Krūze, Mudīte Šneidere, Venta Vecumniece, Mārtiņš Vērdiņš.

Par Dailes teātra pirmssākumiem un tā dibinātāju Eduardu Smiļģi savos darbos raksta aktieri Velta Krūze, Venta Vecumniece, Vija Artmane un Mudīte Šneidere. Visspilgtāko aktrises karjeru starp personām sasniegusi Vija Artmane. Nospēlējusi vairāk nekā 80 lomas teātrī, filmējusies neskaitāmās filmās, piecdesmitajos un sešdesmitajos gados viena no E. Smiļģa vadošajām aktrisēm teātrī. Velta Krūze, Venta Vecumniece un Mudīte Šneidere arī visu mūžu ir bijusi Dailes teātra aktrises, tāpēc ar lielu sirsnību raksta par savu radošo mūžu šajā teātrī.

Vija Artmane savā grāmatā detalizēti un sīki apraksta savu aktrises mūžu Dailes teātrī. Galvenā persona, kas ietekmēja viņas karjeras augšupeju, bija Eduards Smiļģis, kuru aktrise piemin ar vislielāko cieņu un apbrīnu. „Tas bija darbs uz skatuves, ko es veicu mana neaizmirstamā, dievinātā Smiļģa vadībā.” (Artmane, 2004, 140.) Artmanes autobiogrāfiskais darbs „Ziemcieši. Mirkļi no manas dzīves” ir aktrises mūža stāsts, kurš cieši saistīts ar teātri, tāpēc arī grāmatā lielāko daļu aizņem stāstījums par notikumiem un personām, kas saistīti ar teātri. Aktrise savā grāmatā parāda ikdienas smago aktiera arodu, ko kompensē lielā aktrises mīlestība pret teātri un darbs tajā. „Teātris ir brīnišķīga māja cilvēkiem, kas tajā ienākuši uz palikšanu.” (Artmane, 2004, 82.)

Veltas Krūzes grāmatas „Uz Dailes jautrā viņa” un „Daile turas šķērsvilnī” ir veltījums Dailes teātra dzīvei, tā darbiniekiem, aktieriem un režisoriem. Caur dažādiem atgadījumiem, mēģinājumiem, izbraukumiem, izrādēm, aktieru attiecībām un darbu teātrī, V. Krūze ļauj iepazīt teātra ikdienu, cilvēciskās attiecības aktieru starpā, dažādus ārpus teātra notikumus, kuros iesaistīti aktieri. Autore stāsta par savu un kolēģu, aktieru Emīlijas Bērziņas, Ēvalda Valtera, Pētera Pētersona četrotni, Dailes teātra sienas avīzes „Ploška”

veidošanā. „Ploška” tai laikā bija tā, kas uz visu teātrī notiekošo skatījās caur humora un satīra brillēm.” (Krūze, 2000, 15.) Teātrī aktrise pavada 58 sava mūža gadus. Lai arī Krūze daudz slavinājumus velta gan Dailes teātrim un tā darbībai, gan E. Smiļģim un citiem sava laika aktieriem, humoristiskā noskaņa, kādā grāmata sarakstīta, padara to par jautru un viegli lasāmu vielu.

Venta Vecumniece savā grāmatā „Dailes ugunij rada” 1. daļā sākumā nosauc iemeslu, kas ir izraisījis aktrisē vēlēšanos sarakstīt grāmatu. „Rakstīt šo grāmatu man lika kaisla vēlēšanās kaut uz brīdi satvert un paturēt sirdī Eduarda Smiļģa Dailes teātri.” (Vecumniece, 2001, 5.) Grāmata ir dažādu aktieru un režisoru portretējums, bet visus viņus vieno tas, ka viņi ir Smiļģa laika Dailes teātra darbinieki. Tāpēc caur viņu portretiem autore atklāj Dailes teātra dzīvi no pašiem pirmssākumiem. Ar sajūsmu un patosu autore raksta par Dailes teātri, E. Smiļģi un aktieriem. „Dailes teātrī palika paši spilgtākie, talantīgākie- Aktieri- Personības. Citādi tas nebūtu Dailes teātris.” (Vecumniece, 2001,7.) Caur aktieru radošo darbu teātrī lasītājs var iepazīt Smiļģa laika Dailes teātri, tā tradīcijas, Smiļģa vadīšanas stilu, aktierus un citus teātra darbiniekus.

Mudīte Šneidere savās grāmatās ar sajūsmu un nostalgiju raksta par laiku Dailes teātrī, kad viņa tur strādāja kopā ar savu vīru aktieri Hariju Liepiņu. Šneidere uzskata, ka Eduarda Smiļģa vadītais Dailes teātris un Alfrēda Amtmaņa-Briedīša vadītais Drāmas teātris ir labākie teātri, kādus viņa ir piedzīvojusi. „Kad Dailes teātrī uz avenkrāsa samta priekšvara uzliesmo prožektoru stari, liekas zālē kļūst karsti, svilinoši. Tas ir svelmainais Smiļģa aktieru gars un viņu degošās sirdis.” (Šneidere, 2006, 114.)

Dailes teātra, tā aktieru un režisoru slavināšana izskan cauri visām M. Šneideres grāmatām, kas autores darbos nav balstīts uz reāliem faktiem, bet pastāv autores priekšstats un subjektīvos spriedumos. Šneideres mērķis ir pierādīt, ka vienīgais augsta profesionāla līmeņa teātris ir Smiļģa laika Dailes teātris. Un vienīgā pareizā aktiera spēles stila pārstāvis ir Harijs Liepiņš. Taču, mainoties laikam, mainījās teātra tradīcijas. Citi Smiļģa laika teātra aktieri, piemēram, Vija Artmane, „modernāku spēles veidu apguva samērā agri- jau 70. gadu vidū.” (Radzobe, 2001, 110.) Bet Harijs Liepiņš nemainīja savu spēles stilu. „Šis defektīvais H. Liepiņa teatrālisms izpaudās plašos žestos, pārspīlētās grimāsēs, uzforsēti izteiksmīgās intonācijās, aiz kurām, kā likās pārāk daudz vis neslēpās. Toreiz man likās, ka tas ir deģenerējies Smiļģa skolas romantiskais stils.” (Radzobe, 210, 100.) Mudīte Šneidere pastiprināti savās grāmatās mēģina saglabāt slavas virsotnē Harija Liepiņa un Smiļģa skolas aktierspēles stilu. Kā raksta Silvija Radzobe : „Taču, lai postamentētu savu vīru jeb Smiļģa skolu” (Radzobe, 2001, 111.) Mudīte Šneidere pakļauj

„aprioram noraidījumam visu, kas atšķiras no tā, kā teātri spēlēja vai būtu spēlējis Harijs Liepiņš.” (Radzobe, 2001, 111.)

Izlasot Veltas Krūzes, Ventas Vecumnieces, Viļas Artmanes un Mudītes Šneideres grāmatas, var vilkt paralēles starp tām, jo visas aktrises ir Dailes teātra aktrises, kuras visu savu radošo mūžu ir veltījušas teātrim. Visas Eduarda Smiļģa skolnieces, kuru karjeras augstākais punkts tika sasniegts tieši Eduarda Smiļģa teātra vadīšanas laikā, savās grāmatās, Smiļģa un Dailes teātra portretējumam atvēl nozīmīgu daļu. Aktrises darbojās teātrī arī pēc Smiļģa aiziešanas no tā, bet par vēlāko periodu grāmatās ir aprakstīts salīdzinoši mazāk.

Jānis Vītoliņš dienasgrāmatā raksta par laika periodu Dailes teātrī- 20. gadsimta septiņdesmitajiem un astoņdesmitajiem gadiem. Autors grāmatā rakstot par laiku, kad viņš 1978. gadā apgūst režiju pie Dailes teātra galvenā režisora Arnolda Liniņa, stāsta par Dailes teātri un tā aktieriem. Dailes teātris bija otrs nozīmīgākais teātris aktiera mūžā pēc Jaunatnes teātra. „Esmu laimīgs! Līdz Jaunajam gadam esmu Dailē! Teātrī- savā dzimtenē...”(Vītoliņš, 2004, 186.) Arī Viļa Artmane savā grāmatā raksta par šo periodu teātrī. Tas bija grūts laiks, pēc E. Smiļģa aiziešanas no teātra un vēlāk, pēc viņa nāves iezīmējās periods, kad Dailes teātrī notika pārmaiņas. Notika režisoru maiņas- Pēteris Pētersons, Arnolds Liniņš, Kārlis Auškāps u.c. Kā raksta pati aktrise: „Smiļģiešus sāka tā kā mazliet nobīdīt uz dīkstāvi.” (Artmane, 2004, 144.) Artmanei, kura Smiļģa inscinējumos spēlēja galvenās lomas un kuru, kā viņa pati saka, pat teātra kritiķi atzina par Smiļģa aktrisi, bija jāatrod vieta Dailes teātrī citu režisoru vadībā. „Pakāpeniski sāku apzināties, ka esmu novērtēta. .. es tomēr vairs nejutos brīva. Un tā es strādāju no gada gadā, veidojās gara dažādu lomu virkne, un es tik strādāju.” (Artmane, 2004, 197.) Artmanes teiktajā var sajust nostalgiju par pagājušiem gadiem teātrī pirms Smiļģa nāves un zināmu vienaldzību par teātra turpmākiem gadiem.

M.Šneidere uzskata, ka, pārejot uz jaunajām telpām 1977. gadā, pazuda tas teātra gars, ko bija atstājis mantojumā Smiļģis un, kas līdz šim bija mājojis Dailē. „... Kad mēs devāmies projām no Dailes uz jauno, milzīgo ēku, izrīcības bija milzīgas, visa Rīga bija klāt (daži krievi tupēja pagalmos un čukstēja ”sākas”). Taču mēs aizmirsām vienu; nomesties ceļos un noskūpstīt asarām un sviedriem slacītos dēļus, pateikties un izlūgties svētību. Par ko maksājām dubultīgu cenu. Dižais gars nepārnāca līdzī uz jauno ēku, bet vecajā atriebās tur atnākušajiem.” (Šneidere, 2000, 130.)

Velta Krūze ar nostalgiju atceras veco Dailes teātri, tā gaisotni. „... reiz kādā pēcpusdienā mēs, aktrises, atnācām uz Daili, kur bija gājuši mūsu jaunības gadi, kur tik

daudz kas piedzīvots...” (Krūze, 2000, 214.) Taču mēģina sadzīvot ar tagadni un justies labi savu kolēģu vidū vienmēr. „Tāds riņķojums Eduarda Smiļģa vadībā man bija ilgu gadus- vecajā Dailē Lāčplēša ielā trīsdesmit astoņus (pie Smiļģa divdesmit piecus), pēc tam gandrīz divdesmit- Jaunajā Dailes ēkā. .. Ir labi justies tādā cilvēku kopā, kāds bija Dailes teātris, kāpēc bija? Ir.” (Krūze, 2000, 8.)

Drāmas teātris tiek grāmatās aprakstīts salīdzinoši mazāk. Autorus ar Drāmas teātri saista attiecības ar bijušajiem studiju biedriem, teātra kolēģiem un laikabiedriem. Mudītei Šneiderei Drāmas teātris saistās ar skolas laiku. Vēlāk tur spēlē daudzi aktrises studiju biedri, draugi un studiju draudzene, aktrise Antra Liedskalniņa. Drāmas teātri Mudīte Šneidere visvairāk portretē grāmatās „Antra” un „Dita”. Autore to nosauc par Briedīša teātri, jo teātra galvenais režisors bija Alfrēds Amtmanis-Briedītis. „Savukārt Drāmas teātris ir Briedīša teātris.” (Šneidere, 2006, 114.) Teātrī spēlē izcili aktieri, kuru darbu teātrī savās grāmatās piemin autore- Velta Līne, Lidija Freimane, Jānis Kubilis, Alfrēds Jaunušāns u.c. „Tikmēr Drāmā uz skatuves, šķiet birst dimanti no bagātīgām atradnēm. Ak, pasaulīt! Ak, tavu laimi to piedzīvot! Velta Līne, Jānis Kubilis, un Alfrēds Jaunušāns...Taču tikai ne viņi vien. Tur ir vesela brīnumlādīte. ..” (Šneidere, 2006, 114.)

Velta Krūze savās grāmatās piemin Dailes un Drāmas teātru kolektīvu kopējās tikšanās pasākumus, Drāmas teātra jubilejas vakarus.

Cits periods Nacionālā teātra dzīvē tiek attēlots Kārļa Pamšes grāmatā „Es zagu.” Aktieris raksta par teātriem vācu okupācijas laikā. „Rīgā visos teātros visas izrādes izpārdotas. Skatītājos aizvien vairāk uniformēto, aizvien mazāk latviešu. ” (Pamše, 2004, 230.) Raksta par A. Amtmaņa- Briedīša iestudēto lugu „Pazudušais dēls,” kas izraisa lielu sajūsmu skatītājos.

Lai jaunatnei būtu pašai savs teātris 1944. gadā darbu atsāk Jaunatnes teātris. Aktieru gaitas šajā teātrī savās grāmatās apraksta Jānis Vītoliņš un Rūdolfs Plēpis. Jānis Vītoliņš Jaunatnes teātrī ienāk padomju laikā. Jānis Vītoliņš savā grāmatā „Disidents vai nodevējs” Jaunatnes teātri apraksta, fiksējot dažādas izrādes , aktierus un notikumus saistītus ar teātri: savas mācības Teātra fakultātes studijā, jauno aktieru kursa ienākšanu teātrī septiņdesmito gadu sākumā u.c. Daudz savās grāmatās aktieri Jānis Vītoliņš analizē izrādes un savas lomas tajās.

Arī Rūdolfs Plēpis stāsta par Jaunatnes teātri, savu aktiera karjeru, ikdienu teātrī, atskatās uz izrādēm, kurās spēlējis. „Man labāk patīk pasēdēt teātrī pēc izrādes vienam pašam savā ģērbtuvē un uzsmēķēt. .. Agros pavasaros mums patika kāpt uz teātra jumta un sauļoties.” (Plēpis, 2005, 148.)

Taču grāmatās ir ne tikai pozitīvi izteikumi par teātri, bet arī asa kritika. Tā piemēram, Mudīte Šneidere asu kritiku velta 20. gadsimta beigu un 21. gadsimta teātrim. Jānis Vītoliņš kritizē Jaunatnes teātra režisora Ādolfa Šapiro darbu un metodes teātrī.

Mudīte Šneidere negatīvi izsakās arī par mūsdienu teātri arī intervijā ar Ingunu Spulenieci. „Man laimējies strādāt kopā ar lieliem aktieriem, man viņu pietrūkst. Ja teikšu, ka tagad teātris ir sliktāks vai aktieri vājāki - lai Dievs mani soda!” (Spuleniece, 2008.) Tātad M.Šneidere sava laika teātri stāda augstāk par mūsdienu teātri. Kā raksta Silvija Radzobe: „Īpaš temats ir M. Šneideres attieksme pret Jauno Rīgas teātri. .. Taču man ir vienkārši kauns ir lasīt, kā M. Šneidere, neasprātīgi „asprātodama” ņirgājas par pilnīgi visu, ko piedāvā Jaunais Rīgas teātris..” (Radzobe, 2001, 111.) Arī grāmatā „Dzīves sadedzinātie” autore kritizē Jauno Rīgas teātri. „Džentelmeņi no Jaunā Rīgas saka: „Mums ir sava publika.” „ Viņi saka: „Mums ir augsti kritēriji” Tas laikam nozīmē, ka viņi sevi uzskata par labākiem aktieriem un to, ko dara par augstāku mākslu. Es šos kritērijus esmu apskatījusies pa šo laiku. .. Man ir garlaicīgi.” (Šneidere, 2000, 155.)

Jaunā Rīgas teātra aktieris Andris Keišs izsaka savas domas par Mudītes Šneideres vērsto kritiku pret Jauno Rīgas teātri un izrādi „Mans nabaga Marats” intervijā ar Undīni Adamaiti. „Bijusī Dailes teātra aktrise Mudīte Šneidere 2000. gadā vairākos turpinājumos „Literatūrā un Mākslā Latvijā” raksta indīgi, ņirdzīgu rakstu. Cik vecs ir jaunais teātris. Tajā pa galvu dabū arī „Mans nabaga Marats.” .. Patiesībā gandrīz neiespējami saprast, kas tā aizkaitinājis cienījamo kundzi šajā kristāldzidrajā psiholoģiskajā spēles stilā ieturētajā izrādē, kas ar savu intonāciju ir tikpat veca kā jauna. .. Un vai tiešām dažiem, pēc M. Šneideres domām negodīgiem kritiķiem var būt tāda vara, ka turētu apmuļķošanā cilvēku tūkstošus? Lai nu kā- šīs dusmas un nicinājums arī ir daļa no izrādes mūža. ” (Adamaite, 2007,)

Ar ironizētu kritiku autore izsakās par mūsdienu Dailes teātra režisoru Dž. Dž. Džilindžeru un viņa režisētajām lugām- „Šveiks”, „Fausts” nosaukdama tās par „Šveikotēku” un „Faustotēku.”

Šneidere salīdzina Dailē Smiļģa iestudēto „Pūt, vējiņi!” un režisora Oļģerta Krodera „Pūt, vējiņi!”. Autore slavina sava laika- Eduarda Smiļģa iestudējumu un ar kritiku izsaka par Krodera iestudējumu. „... lielās klasiskās formās saīsināts variants. Uldis tā drusku mīl, Baiba tā kā izvairās, kā atkal nē. .. Nav gluži tā , ka viņi (kolēģi) strādātu tukšā. Bet ir apmēram tā: še tev viena puķīte no Raiņa dārza, ar pārējām nav tas gods būt pazīstamam.” (Šneidere, 2000, 183.)

Mudītes Šneidere savās grāmatās atbalsta un slavina Eduarda Smiļģa laikā vadīto Dailes teātri un Alfrēda Amtmaņa-Briedīša laikā vadīto Drāmas teātri, kā arī tā laika lugu iestudējumus un aktierus. Ar asu kritiku vēršas pret Jauno Rīgas teātri pēc 1977. gada un Dailes teātri 20. gadsimta beigās un 21. gadsimta sākumā, ar ironiju un kritiku izsakās par lugām un režisoriem šajos teātros.

Jānis Vītoliņš savā dienasgrāmatā, dzīves grūtā brīdī, kad ir radušās domstarpības radošajā darbā, kad samilzis konflikts starp viņa un Ādolfu Šapiro, raksta savu versiju par nesaskaņu cēloni un iemeslu, kāpēc aktierim jāatstāj teātris. „Ja divi bijušie draugi kļūst ienaidnieki, tad ir tikai iznīcība. .. Nevar strādāt gremžoties.” (Vītoliņš, 2004, 230.) Vītoliņš pārmet A. Šapiro nevienlīdzīgo izturēšanos pret trupām teātrī, par iemeslu nosaucot režisora personiskās ambīcijas. „Ādolfam Šapiro absolūti vienaldzīga ir latviešu teātra māksla kā tāda. Viņam kā mūsu zemes viesim rūp tikai sava personīgā izaugsme, bet Latvija un latviešu teātris rūp vienīgi kā izdevīga eksotiski etniska piekrāsa savai personai.” (Vītoliņš, 2004, 217.) Teātris ir Vītoliņa „vienīgais draugs” (Vītoliņš, 2004, 41.), kuram aktieris un režisors bija uzticīgs arī pēc aiziešanas no Jaunatnes teātra, mācoties režiju un iestudējot Dailes teātrī vairākas izrādes.

M. Šneiderei, V. Krūzei, V. Vecumniecei, V. Artmanei visvairāk attēlotais laiks Dailes teātrī ir 20. gadsimta trīsdesmitie līdz sešdesmitajiem gadiem, kas ir Smiļģa vadīšanas laiks Dailes teātrī. J. Vītoliņš un R. Plēpis savās grāmatās visspilgtāk ataino Jaunatnes teātri un tā darbību režisora Ādolfā Šapiro vadīšanas laikā 20. gadsimta sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados. Kārlis Pamše portretē Drāmas teātri II pasaules kara laikā. Katrs no aktieriem mēģina savās grāmatās vislielāko uzmanību veltīt tieši tam teātrim, kur pagājuši viņa radošās karjeras produktīvākie gadi.

Dailes teātra aktieri atbalsta un slavina Eduarda Smiļģa laika teātri, tā laika lugas un iestudējumus. Mudīte Šneidere ar asu kritiku vēršas pret Dailes teātri 20. gadsimta beigās un 21. gadsimta sākumā un Jauno Rīgas teātri. Vija Artmane par darbu teātrī pēc 20. gadsimta 60. Gadu beigām, izsakās ar zināmu vienaldzību. Velta Krūze raksta, ka galvenais nav bijušais vai tagadējais teātris, bet kolēģi ar kuriem jāstrādā kopā. Jaunatnes teātra aktieris Jānis Vītoliņš izsaka režisoram A. Šapiro vērtus pārmetumus par teātra vadīšanas stilu.

2.3. Konkrētu personu portretējums

Aktieru sarakstītajās grāmatās daudz tiek portretētas dažādas personas, kam noteiktā dzīves posmā ir nozīme autora dzīvē. Aktieri, režisori, citi teātra darbinieki ir aktieru kolēģi, tāpēc bieži pieminēti grāmatās. Autori paši nosaka notikumu svarīgumu, dažas personas tiek pieminētas vairāk, dažas mazāk, citām tiek veltīta vesela grāmata vai nodaļa tajā.

Grāmatās portretētās personas var izšķirt „centrālās personas un blakus personas.” (Valeinis, 1994, 93.) Ir grāmatas, kuras ir veltītas kādam konkrētam cilvēkam, citās var izcelt vienu centrālo jeb galveno personu, par kuru tiek vēstīts grāmatā uz citu personu fona, citās grāmatās tiek runāts par vairākām personām vienādās pozīcijās, citas autors ir veltījis sava dzīvesstāsta attēlojumam.

Grāmatu kā veltījumu konkrētai teātra personībai ir sarakstījuši aktieri: Kārlis Pamše „Anta Klints” veltījums aktrisei Antai Klintij, Mudīte Šneidere „Antra” veltīta aktrisei Antrai Liedskalniņai, „Eduards Smiļģis. Trejgalv's” -Eduarda Smiļģa dzīvesstāsts, „Harijs Liepiņš”- vīra un aktiera mūža atainojums, Mudīte Šneidere un Gribača-Valtere „Ēvalds Valters” – atmiņas par aktieri Ēvaldu Valteru, Mārtiņš Vērdiņš „Aktrise, viegli, ar tušas spalvu iezīmēta: teātra dekoratora piezīmes”- veltījums savai sievai, aktrisei Mirdzai Mārtinsonai.

Grāmatas, kurās pats autors ir centrālā persona, sarakstījuši- Vija Artmane „Ziemcieši. Mirkļi no manas dzīves”, Kārlis Pamše „Es zagu”, Rūdolfs Plēpis „Riču raču”, Mudīte Šneidere „Dita” un „Dita iziet dzīvē”, Jānis Vītoliņš „Disidents vai nodevējs?”

Ir grāmatas, kurās ir vairākas centrālās personas. Piemēram, Mudītes Šneideres grāmatās „Kopā pie ūdeņiem” un „Dzīves sadedzinātie” galvenā persona ir aktrises vīrs Harijs Liepiņš un pati autore uz viņa fona. Venta Vecumniece, abas savas grāmatas „Dailes ugunij rada...” 1. un 2. daļu, velta Dailes teātra aktieru un režisoru portretējumiem. Viņa savās grāmatās izvēlas portretēt vairākus aktierus, tos, kuri viņai dzīvē ir bijuši tuvāki. Kā pati autore saka: „Tāpēc es sāku rakstīt par savu kolēģu, Dailes teātra aktieru mūžiem. Ne visiem, bet par tiem, kas bijuši manai dzīvei un sirdij tuvāki.” (Vecumniece, 2001, 6.) Aktrise, rakstot grāmatu, ir vēlējusies parādīt Dailes teātri un tā darbiniekus tā, lai lasītājs, gan tas, kurš bija redzējis uz skatuves šos aktierus, gan 21. gadsimta skatītājs, kurš nebija sastapies ar šo konkrēto aktieru mākslu, varētu izlasot redzēt viņu īsu dzīves un aktiera karjeras stāstu. „Tā bija liela uzdrīkstēšanās- stāstīt un nodot lasītāju vērtējumam šo lielo

mākslinieku sarunas, domas, atziņas. Man gribējās atšķetināt taku uz viņu Personību kodolu, atminēt, kur slēpjas personību lielums, kā arī pārsijāt un izvērtēt tos mirkļus, kurus tomēr saglabā Mūžība.” (Vecumniece, 2001, 6.) Venta Vecumniece, portretējot aktierus grāmatā, raksta atmiņas, apceres un sarunas par Dailes teātra aktieriem.

Aktrise Velta Krūze savā grāmatā, kā galveno personu par kuru rakstīt ir izvēlējusies sevi un savu dzīvi caur Dailes teātri, kā arī Dailes teātra aktierus, kā tā neatņemamu sastāvdaļu.

Blakus personas jeb fona figūras, kuras portretē savos darbos autori, ir aktieri, režisori, teātra darbinieki, kuri ir bijuši saistīti ar autoru noteiktā dzīves periodā.

Kārlis Pamše savā grāmatā „Es zagu” portretē režisoru Alfrēdu Amtmani-Briedīti, aktieru meistarības pedagogu Jāni Zariņu. Mudītei Šneiderei portretētās personas ir Drāmas un Dailes teātra aktieri, pedagogi, režisori. Veltai Krūzei portretētās fona figūras ir Dailes teātra darbinieki, aktieri. Arī Vijai Artmanei tie ir Dailes teātra darbinieki.

Apskatot visas bakalaura darbā minētās grāmatas varam secināt, ka ir vairākas teātra personības, kuru apraksti ir iekļauti vairāku autoru darbos. Bet starp visām pārējām fona figūrām ir dažas, kuras ir visplašāk portretētas- režisori Eduards Smiļģis, Pēteris Pētersons, Ādolfs Šapiro. Aktieri- Lilita Bērziņa, Harijs Liepiņš.

Eduards Smiļģis ir visvairāk portretētā persona autoru grāmatās. Daudz savās abās grāmatās viņu piemin Velta Krūze. Raksturojot kā ļoti talantīgu cilvēku, kuram piemita spēja „sugēstēt cilvēkus.” (Krūze,2000, 33.) Bet tai pašā laikā parāda arī viņa skarbumu attiecībā pret apkārtējiem. „Reizēm tik ciets un nežēlīgs, ka šermuļi skrēja pa kauliem. Mudīte Šneidere runā par Smiļģi kā par biedējošu personu. Smiļģis visiem iedvesa bailes un bijību. Aktieri sauca Smiļģi par- „Veco”. Viņa kabinets atradās teātra vidū un aktieri baidījās tam iet garām. Darbā viņš ir bijis ļoti, pat pārspīlēti prasīgs. Viņš gribēja būt vienmēr galvenais. „Ja kāds kaut pāris sekundes bija neuzmanīgs, viņš tika iesūknēts kā putekļu sūcējā, un tajā vakarā viņš pilnībā dabūja sajūst, kas tas ir- nolemtība.” (Šneidere, 2000, 21.) Ar Smiļģi aktieri negāja „izrunāties”, Viņš bija viens. Viņa kabinetā, mājās- visur bija nekārtība. Šneidere viņu sauc par „Dovres veci” un viņa mājas par „Dovres veča troļļu midzeni” (Šneidere, 2000, 111.) Bet viņš bija ģēnijs, kas mūža nogalē bija vientuļš. „Liela. „traģiska” parādība. Traģiska, spoža dzīve. Traģisks gals.” (Šneidere, 2000, 119.) Tomēr Šneidere visu laiku uzsver Smiļģa ģenialitāti un to, ka viņš ir Dailes teātra tēvs un skolotājs. „Viņš bija vienā eksemplārā.” (Šneidere, 2010, 178.) Vija Artmane daudz stāsta dažādus teātra atgadījumus ar Smiļģi. Artmane raksta, ka Smiļģa aiziešana no teātra un pēc tam nāve aktrisei bija milzīgs trieciens. „Kad Smiļģis nomira es otro reizi mūžā paliku

bārene.” (Artmane, 2004, 244.) Venta Vecumniece savas grāmatas „Dailes ugunij rada” 1. daļu iesāk ar Eduarda Smiļģa portretējumu, dodot nodaļai nosaukumu „Ar viņu bija grūti, bez viņa- vēl grūtāk.” (Vecumniece, 2001, 11.)

Kā pretstatu Smiļģim, Mudīte Šneidere parāda Pēteri Pēteronu, kuru aktieri uzskatīja par „savējo”. Režisors, Latviešu biedrības nama vadītājs un savējais starp aktieriem - Pēteris Pētersons, ko viņa draugi un kolēģi sauca par Runci. M. Šneidere apraksta viņa raksturu, lai pastiprināti parādītu viņa straujo dabu, ārpuskārtību darbībā, bet ar to visu kopā viņa uzņēmību un talantīgumu. „Gandrīz no autiņvecuma dzejo. Turpmākajā dzīvē uzreiz skaidrs: kur Pēteris Pētersons, tur Kultūras centrs”. (Šneidere, 2000, 79.) Ārpus darba autore raksturo viņu kā brīnišķīgi liksmu, atraisītu. Viņš mācēja atrast kopīgu valodu ar aktieriem, pie viņa nāca, droši izteica savas domas, uzskatus, patiku, nepatiku. Arī Vija Artmane apraksta grāmatā Pētera Pēterona vadīšanas laiku Dailes teātrī, jo visnotaļ smagi pārdzīvoja šo periodu savā dzīvē. „Un tā, neraugoties uz draudiem, ka smiļģiešus vajag dzīt ārā, ka bez viņiem var iztikt, dzīve tomēr ievirza cilvēku savā vietā. Teātrim ir jādarbojas, aktieriem ir jābūt vietās, un tā Pēteris Pētersons, būdams īstens Dailes teātra cilvēks, pārvarēja pats sevi.” (Artmane, 2004, 183.)

Kā spilgta un daudzpusīga teātra personība grāmatās tiek parādīta Dailes teātra aktrise Lilita Bērziņa, par kuru savās grāmatās raksta gan V. Krūze, M. Šneidere, V. Vecumniece, Vija Artmane, K.Pamše, gan R. Plēpis.

Mudīte Šneidere savās grāmatās ar lielu apbrīnu runā par viņas talantu un fizisko skaistumu. „Tādai aktrisei kā Lilita Bērziņa nav labu un sliktu izrāžu. Ar viņu tā notiek katru reizi. .. Lilita bija karaliska sieviete. Karaliska aktrise. Aktrišu karaliene. Viņa vēl septiņdesmit gadu vecumā bija ārkārtīgi skaista.” (Šneidere, 2000, 169.) Grāmatā „Dzīves sadedzinātie” autore apraksta viņas izskatu, skaistās acis, skaisto seju. Viņu sauc par „Karalisku aktrisi”. Viņa saņem „Tēvzemes balvu”, visaugstāko Latvijas apbalvojumu, brīvās Latvijas apbalvojumu. Vēlāk viņa saņēma arī citas balvas- katras valsts iekārtas pastāvēšanas laikā savas. „ Ostlandes reihskomisāra balva, Staļina prēmija, Ļeņina ordenis, Sociālistiskā darba varone.” (Šneidere, 2000, 174.) M.Šneidere mēģina parādīt un attaisnot Lilitas Bērziņas pārspīlēto partejiskumu, Padomju varas slavināšanu. Autore uzskata, ka, ja L.Bērziņa nebūtu tik ļoti izpatikusi partijas idejām, viņai netiktu dotas daudzas no tām lomām, ar kurām viņa palika slavēta un ierakstījās teātra vēsturē- Anna Kareņina, Marija Stjuarte u.c. Autore apraksta viņas neiecietīgo un aso raksturu dzīvē, ko viņa kompensēja kā ideāla partnere uz skatuves. „Uz skatuves- ideāla partnere, aizkulisēs, turpat metru no skatuves,- neiecietīga, salta, par visu apvainojas. .. Zinu, ka viņa pati sev par to visu uzlika

sodu pastāvīgu ciešanu veidā. Manuprāt, viņa ilgojās pēc draudzības, pēc normālas saskares, bet tas viņai dzīvē nebija lemts.” (Šneidere, 2000, 175.) Grāmatā „Dita” autore veselu nodaļu velta Lilitai Bērziņai- „Lilītas Bērziņas acis.” Grāmatā „Dita iziet dzīvē” tiek aprakstīts gadījums ar izrādes „Anna Karēņina” izrādīšanu. Maskavā tiek izrādīta „Anna Kareņina” ar aktrisi, kuras tēlojums atzīts pasaules līmenī. Rīgā Smiļģa iestudētajā izrādē „Annā Kareņinā”, Annu spēlē Lilita Bērziņa. No Maskavas atbrauc un skatās izrādī un saprot, ka šeit tiek parādīta izcilas aktrises sniegums. „Maskavā rādīt nedrīkst. Nekādā ziņā. Jo- kā var būt?! Kā tas var būt, ka ir vēl augstāka māksla par visaugstāko? Ka ir vēl viena aktrise... „Maskavas komisijas” vīri nav ne muļķi, ne truli. Viņi ar sirdi sajūt, ka šī aktrise ir vēl dziļāka, jūtīgāka, cildeni aristokrātiskāka un skaistāka par viņu dievināto primadonnu.” (Šneidere, 2007, 19.) Vija Artmane „Ziemcieši. Mirkļi no manas dzīves” Lilitu Bērziņu raksturo kā lielisku aktrisi, bet izsaka nosodījumu par Lilītas Bērziņas attieksmi pret E. Smiļģi viņa dzīves beigu posmā. „... lai Smiļģi nosēdina kaut kur tālāk, nevarot sēdēt- viņš smirdot. Un to administrācijai bija teikusi Lilita Bērziņa...” (Artmane, 2004, 183.) Artmane pārmet savā grāmatā L.Bērziņai, ka viņa ir bijusi līdzvainīga E. Smiļģa atstādināšanai no amata. „Viņš Lilitu bija izveidojis par lielu aktrisi, devis skaistas lomas, bet beigās viņa bija paņēmusi iniciatīvu un „iekodusi rokā.” (Artmane, 2004, 143.) Venta Vecumiece vienu no nodaļām grāmatā „Dailes ugunij rada” 1. daļā, velta Lilītas Bērziņas portretējumam „... Mana Daile mainoties paliek cauri visiem mūžiem.” Arī Velta Krūze „Uz Dailes jautrā viņa ” velta nodaļu „Aktrisei Lilitai Bērziņai”.

Harijs Liepiņš visplašāk tiek portretēts Mudītes Šneideres darbos. Tas ir pašsaprotami, jo viņš ir aktrises dzīvesbiedrs. Daudzi no iepriekš minēto grāmatu autoriem savās grāmatās piemin aktieri Hariju Liepiņu, jo režisora Smiļģa pastāvēšanas laikā viņš bija viens no galveno lomu tēlotājiem teātrī. Venta Vecumiece savā grāmatā „Dailes ugunij rada” 2. daļā portretē aktieri un nosauc viņam veltīto nodaļu „Nemierā iesakņojies talants” , iesākot ar Harija Liepiņa talanta slavināšanu. „No visiem Dailes teātra Otrās studijas zēniem Tu pirmais nokļuvi Dailes teātru Olimpa kalnā. Tavs nemierā iesakņojies talanta trakā atspērienā pret Tavu degošo sirdi Tevi tur uznesa, Tu kļuvi „slavas zenītā..” (Vecumiece, 2003, 289.) Arī Velta Krūze savās grāmatās piemin Hariju Liepiņu, stāstot par Dailes teātra dzīvi, minot izrādes ar viņa piedalīšanos. Bet visvairāk par Hariju Liepiņu, viņa bērnību, aktiera mūžu, ģimeni- varam lasīt Mudītes Šneideres grāmatās. Grāmatā „Dita” Mudīte Šneidere stāsta par pozitīvo Hariju Liepiņu, par viņa gaišo bērnību, apraksta viņa pirmās teātra iemaņas uzstājoties Drāmas ansambļa studijā, izsūtījumā pavadīto laiku. Harijs Liepiņš tiek parādīts kā ļoti talantīgs un slavens aktieris,

kura talantu grauj atkarība no alkohola. „Četrus gadu desmitus: no rīta redzēts te Pārdaugavā, te pie Grīziņkalna, te Siguldā. ...Reizēm viņš atgriežas pats, reizēm viņu atgriež... .. Šis cilvēks nav ne sekls, ne nesaprātīgs. Gluži otrādi: ar skaidru sirdi un dziļu, gaišu prātu. Viņā ir tik daudz mīlestības. Viņā ir tik daudz talanta. Ar to viņš aizmaksās par savu krišanu. Viņš izpirks un izpirksies. Par ļoti augstu cenu. Ļoti dārgi.” (Šneidere, 2000, 95.)

Jaunatnes teātra aktieru Jāņa Vītoliņa un Rūdolfā Plēpja darbos blakus personas, par kurām raksta autori, ir darba kolēģi. Jānim Vītoliņam tie ir viņa kolēģi aktieri- Līga Liepiņa, Anda Zaice, Edgars Liepiņš, Vera Singajevska, režisori- Adolfs Šapiro, Pēteris Pētersons, Arnolds Liniņš, viņa studenti, topošie aktieri- starp kuriem ir arī Rūdolfis Plēpis. Arī Rūdolfis Plēpis grāmatā stāsta par savu pasniedzēju Jāni Vītoliņu. „Vēl joprojām neesmu sapratis, kāpēc tik talantīgam cilvēkam bija jāaiziet no teātra kaut kādu, manuprāt, muļķīgu intrigu dēļ.” (Plēpis, 2005, 16.) Jānis Vītoliņš un Rūdolfis Plēpis sniedz pretrunīgas liecības par sava teātra galveno režisoru Ādolfu Šapiro. Jānis Vītoliņš savā dienasgrāmatā nefiksē tos gadus, kad notiek viņa sadarbība ar režisoru Ā. Šapiro, laiku, kad viņš kā aktieris spēlē visvairāk lomas Jaunatnes teātrī. Bet atsāk rakstīt dienasgrāmatu 1974. gadā, pēc 12 kopā nostrādātiem gadiem ar Ā. Šapiro. Radušās domstarpības un nesaskaņas Vītoliņa un Šapiro starpā neļauj autoram reāli novērtēt situāciju. Varbūt, ja Vītoliņš būtu dienasgrāmatu rakstījis šos 12 gadus, mēs redzētu citu viedokli par Šapiro. Bet grāmatā sniegtais A. Šapiro portretējums top brīdī, kad aktierī ir sakrājies daudz aizvainojuma un abas šīs personas ir konflikta situācijā. Autors vienu pēc otra velta režisoram pārmetumus par teātra vadīšanu. „Šapiro krievisko „joku” darīšanas. .. Ādolfs snobiski izturas no lieluma mānijas pārņemtām pozīcijām.” (Vītoliņš, 2004,99.) Vītoliņš pārmet, ka krievu trupa teātrī ir privilīģētākā situācijā nekā latviešu trupa. „Esmu krenķīgs. Latviešu trupa ir pabērna lomā. Visu laiku jāreķinās ar krievu trupu, jo viņiem vienmēr ir grūtāk.”

Rūdolfis Plēpis savā grāmatā raksta, ka strādāt ar Ādolfu Šapiro nebija viegli. Taču rezultāts attaisnoja pūliņus. Plēpis raksturo Šapiro kā ļoti prasīgu režisoru. „Ja viņš redzēja sava darba rezultātu, tad kļuva nevaldāmi prasīgs, jā, pat despotisks.” (Plēpis, 2005, 28.) Plēpis parāda A. Šapiro arī kā ļoti talantīgu režisoru. „Es pirmo reizi savā aktiera mūžā redzēju, ka režisors var ne tikai talantīgi strādāt ar lugas materiālu, atrast interesantu pieeju tā risināšanai, galvenais bija tas, ka viņš prata paredzēt uz priekšu to, ko aktieris vēl varēs izdarīt, varbūt pat pats to nenojauzdam.” (Plēpis, 2005, 28.)

Grāmatās paralēli galvenajām personām tiek samērā plaši portretētas fona figūras, kuras arī ieņem svarīgu lomu aktieru dzīvēs- tie ir pedagogi, režisori, aktieri, laikabiedri, kas ir saistīti ar pašiem autoriem studiju gados, teātrī, ikdienā. Starp fona figūrām var izcelt visplašāk portretētās personas autoru darbos- režisori Eduards Smiļģis, Pēteris Pētersons, Ādolfs Šapiro. Aktieri- Lilita Bērziņa, Harijs Liepiņš. Grāmatās caur teātra personu portretējumu varam ieraudzīt teātra dzīvi 20. gadsimtā.

3. Vēstījuma īpatnības aktieru sarakstītajās grāmatās

3.1. Žanra īpatnības grāmatās

Lai noskaidrotu žanru problēmu grāmatās ir jānoskaidro pie kāda literatūras veida var pieskaitīt aktieru sarakstītās grāmatas.

„Dokumentālā- mākslinieciskā proza pēta sabiedriskās dzīves vēsturiskos notikumus un parādības, analizējot dokumentālos materiālus atainojot tos veselumā, daļēji vai atstāstījumā. Līdz minimumam ierobežojot literāro domu, dokumentālā literatūra īpatnējā veidā izmanto māksliniecisko sintēzi, atlasot reālos faktus, kuriem ir nozīmīgas sociāli-tipiskas īpatnības. No otras puses, idejiski- emocionālais saturs dokumentālo literatūru pietuvina mākslinieciskiem aprakstiem un memuāriem, kaut gan, atšķirībā no faktiskā materiāla, brīvas izmantošanas dokumentālā literatūra ir stingri orientēta uz patiesu un vispusīgu dokumentu izpēti.” (Николюкин, 2001, 234.) Biogrāfiskā literatūra ir viens no dokumentālā žanra paveidiem. Dokumentālā literatūra ir mērķis, biogrāfiskā literatūra ir paņēmieni.

Biogrāfiskā literatūra balstās uz cilvēku personību, tās mērķis ir atklāt to. „Biogrāfija - hronoloģisks kāda cilvēka dzīves apraksts, kas rāda personības tapšanas procesu saskarē ar sava laika sabiedrību un vēsturisko situāciju. .. Biogrāfija kā literārs teksts galvenokārt balstās uz sabiedrības atzītu un vēsturiskā, kultūrvēsturiskā vai politiskā nozīmē ievērojamu personu dzīves aprakstiem.” (Veide, 2005, 10.) Aktieru sarakstītajās grāmatās tiek aprakstīti sabiedrībai pazīstami cilvēki, to dzīves un radošās darbības nozīmīgi momenti un cilvēki, kas ar viņiem ir saistīti. Lasītājs uztver daiļdarbu caur autora personību, kas atstāj lielu iespaidu uz grāmatās sarakstīto- mēs grāmatas lasām caur autoru sniegto interpretējumu. Grāmatās tiek rakstīti notikumi, tikšanās ar dažādām personām- pēc autoru atmiņas vai pierakstiem. Viņi paši ir vai nu notikumu līdzdalībnieki, liecinieki vai raksta par to, ko viņiem ir stāstījušas citas personas, kuras ir bijušas klātesošas notikumiem. Vārds „ biogrāfija” cēlies no grieķu valodas- bios-dzīve, grapho- rakstu. Biogrāfija- dzīves apraksta žanrs paredz māksliniecisku vai zinātniski pamatotu personību dzīves stāstus, vērsts uz cilvēka sabiedriski nozīmīgās darbības pirmsākumu meklēšanu un atklāšanu viņa individuālajā, biogrāfiskajā pieredzē. Biogrāfijas radīšanas priekšnosacījums ir šīs personības vērtēšanas atzīšana vēsturē, kultūrā, politiskā dzīvē vai sadzīvē- nacionālajā vai pasaules mērogā.” (Николюкин , 2001, 90.)

Bakalaura darbā apskatīto grāmatu autori raksta par notikumiem, kas ir notikuši ar viņiem vai kuriem viņi ir bijuši līdzdalīgi.. Tie ir sabiedriski- politiskās, sociālās, literāri- mākslinieciskās dzīves notikumu aculiecinieka vai dalībnieka vēstījums. Šāda literatūra ir visos laikos bijusi iecienīta un pieprasīta. „ Memuāri (no franču valodas memoires- atmiņas) ir dokumentālās literatūras veids, un tajā pašā laikā viens no, tā saucamās, atklāsmes prozas veidiem..” (Николюкин, 2001, 524) Tātad varam nonākt pie secinājuma, ka bakalaura darbā apskatītās grāmatas pieder pie memuāru literatūras.

Bakalaura darbā tiek apskatīti vairāki literatūras žanri: dienasgrāmata, autobiogrāfija, portrets. Grāmatas var iedalīt pie kāda noteikta žanra, bet var būt grāmatas, kurās ir vairāku žanru pazīmes.. Arī tajās grāmatās, kuras pēc pazīmēm var iedalīt pie kāda noteikta žanra, piemēram- dienasgrāmata, autobiogrāfija, portrets, arī šajās grāmatās var vērot citu žanru elementus. „Patiesībā katra laikmeta, virziena un izcila rakstnieka novatorisms izpaužas arī žanros. Tāpēc, aplūkojot žanra specifikai piemītošās normas, jāievēro tas, ka oriģināli rakstnieki ir radījuši darbus, ko dažkārt grūti ar drošu pārliecību pieskaitīt pie viena vai otra žanra. Dzīve ir daudzveidīga, tāpat arī rakstnieku individualitātes. .. Oriģināls mākslinieks ir brīvs savos meklējumos, lai arī viņa brīvība iekļaujas objektīvo likumību robežās (pie kurām pieder arī žanru likumības).” (Valeinis, 1994, 245.)

Kā viens no aplūkojamajiem žanriem ir dienasgrāmata.. Dienasgrāmata dažādos aspektos ir tuva citām vēstījuma formām.: gan memuāriem, „Līdzīgi memuāriem, dienasgrāmata vēsta par iekšējās un ārējās pasaules reāliem pagātnes notikumiem.” (Николюкин, 2001, 233.) gan autobiogrāfijai „Līdzīgi autobiogrāfijai, dienasgrāmatā rakstītājs stāsta pārsvarā par sevi un saviem tuvākajiem, tāpat ir tendēts uz pašanalīzi.”(Николюкин, 2001, 233.), gan grēksūdzei „Līdzīgi grēksūdzei dienasgrāmatā bieži runā par noslēpumaino, citiem nezināmo, turklāt grēksūdzei, atšķirībā no dienasgrāmatas, autobiogrāfijas un memuāriem, mēdz būt bez vēstījuma hronoloģiskās secības.”(Николюкин, 2001, 233).

Dienasgrāmata ir literāri sadzīvisks žanrs. Tā ir periodiski papildināms teksts, kurš sastāv no fragmentiem ar norādītu datumu katram ierakstam. Dienasgrāmatas pieraksta formai ir raksturīgas īpatnības, kuras var būt realizētas lielākā vai mazākā mērā katrā dienasgrāmatā: periodiskums, ierakstu regularitāte, ierakstu sasaiste ar pašreizējiem, nevis sen pagājušiem notikumiem. Tās pamatā ir intīmi, tāpēc atklāti un godīgi ieraksti.

Dienasgrāmatas formas var būt dažādas. Tā var būt personīgā jeb privātā dienasgrāmata, kura nav domāta citu cilvēku lasīšanai. Tā ir pirmajā personā sarakstīta grāmata par dzīves svarīgākajiem momentiem.

Aktieris J. Vītoliņš dienasgrāmata ir reāla, privāta dienasgrāmata, ko viņš raksta personīgi sev. M. Šneidere savas dienasgrāmatas „Dzīves sadedzinātie” un „Antra” saraksta ar domu publicēt, ar domu, ka to lasīs daudzi. Mudīte Šneidere dienasgrāmatu izvēlas kā paņēmienu, kas viņai, kā neprofesionālai rakstniecei, atļauj vienkāršāk organizēt materiālu.

Aktieris Jānis Vītoliņš dienasgrāmatu „Disidents vai nodevējs?” sāk rakstīt 1954. gadā un turpina periodiski to darīt līdz 1984. gadam. Tie ir hronoloģiski fiksēti fakti un pārdzīvojumi, pārdomas, kuras autors atklāj rakstiskā veidā. Gundega Saulīte sakārto šīs dienasgrāmatas piezīmes grāmatā, kura tiek izdota 2004. gadā ar nosaukumu „Disidents vai nodevējs?” Pats autors Jānis Vītoliņš 2000. gadā bija sācis kārtot savu grāmatu, ar nosaukumu „Divdesmit gadi Jaunatnes teātrī”, no saviem dienasgrāmatas pierakstiem, pārcilājot dažādu lugu eksemplārus, atgriežoties atmiņās pie pagātnes spilgtākajiem notikumiem un mēģinot to visu no jauna pierakstīt. Ar KKF stipendijas atbalstu rakstu grāmatu „Divdesmit gadi Jaunatnes teātrī”. Tās pamatā ir teātra notikumi, mēģinājumu pieraksti, kolēģu- partneru skicējumi no p. gs. sešdesmitajiem- septiņdesmitajiem gadiem. Gundega Saulīte, pēc Jāņa Vītoliņa nāves, sāk apkopot dienasgrāmatas piezīmes.. ”Mans uzdevums ir izstāstīt Jāņa Vītoliņa dzīves stāstu, izmantojot viņa paša rakstītās rindas: dienasgrāmatas un jau uzrakstītos grāmatas fragmentus, intervijas un rakstus, kas publicēti presē. .. Esmu atļāvusies koncentrēt tekstu, tomēr Jāņa uzrakstīto nepārveidot.” (Vītoliņš, 2004, 8.) J.Vītoliņa „Disidents vai nodevējs?” ir dziļi personiskā dienasgrāmata, kura atklāj lasītājam Jaunatnes teātra radošos procesus 20 gadu garumā. Grāmatā atklājas ne tikai autora paša personība un radošās gaitas, bet arī spilgti portretēts Jaunatnes teātris un tā kolektīvs. Jau pats grāmatas nosaukums „Disidents vai nodevējs?” ir jautājums, kura skaidrojumu varam meklēt grāmatā. J.Vītoliņš savā dienasgrāmatā pats mēģina atbildēt uz šo jautājumu, meklējot dzīves patiesību un mīlot teātri. Grāmatas nobeigumā Gundega Saulīte raksta,, .. radošs cilvēks, kas vienatnē ar sevi un savu dienasgrāmatu meklē atbildes uz svarīgiem jautājumiem. Meklē, atrod, kļūdās, pārsteidzās, izkāpinās, klūp un atkal meklē. Un visu savu sešdesmit trīs gadus garo mūžu bezgalīgi mīl teātri.” (Vītoliņš, 2004, 220.)

M. Šneideres dienasgrāmata „Dzīves sadedzinātie” top rakstīta dzīves grūtā brīdī, kad no dzīves šķiras viņas dzīvesbiedrs, tāpēc tā ir izteikti emocionāla. Grāmata „Antra”

tiek sarakstīta pēc Antras Liedskalniņas nāves. Grāmatās atmiņas mijas ar īstenības notikumiem. M. Šneidere raksta tais brīžos, kad viņa izjūt nepieciešamību to darīt, kad ir noteikts dvēseles stāvoklis, kas rada nepieciešamību izteikties. Viņa nav strikti noteikusi veidu, kādā rakstīt. Viņa kā mākslas cilvēks- emocionāla, spontāna- raksta, ļaujoties izjūtām. Dažas dienas viņa apraksta tikai dabu, dažas kavējas senos notikumos, dažviet uzraksta tikai pāris, spilgti emocionālus, teikumus. Tomēr apzinās, ka raksta savu dienasgrāmatu publicēšanai.

Mudītes Šneideres literārā dienasgrāmata tiek rakstīta ar domu, lai to lasītu pēc iespējas lielāka auditorija, lai tā būtu interesanta lasāmviela, lai lasītājs izjustu un redzētu grāmatā aprakstītās personas tādā skatījumā, kā to vēlas autore. Literārajās dienasgrāmatās „Antra” un „Dzīves sadedzinātie” Mudīte Šneidere ar mākslinieciski tēlainiem līdzekļiem grāmatās aprakstītos likteņus, problēmas pasniedz lasītājam kā daiļliteratūru, kuru var baudāmi lasīt. Autore dienasgrāmatās „Dzīves sadedzinātie” un „Antra”, uzdod jautājumus pati sev, mēģina rast uz tiem atbildes. Viņa apraksta ne tikai gaišos, labos dzīves momentus, slavējot un cildinot, bet apraksta arī nedienas, alkoholismu, nodevību. Tieši cilvēku nebūšanas, klupšanas brīži ir tie, kas lasītāju interesē visvairāk. Jo Hariju Liepiņu un Antru Liedskalniņu kā izcilus aktierus pazīst gandrīz katrs Latvijā teātri mīlošs cilvēks, bet par Harija Liepiņa un Antras Liedskalniņas problēmām ar alkoholu, par Harija Liepiņa pretpadomju uzskatiem, par straujo raksturu senāk netika rakstīts. „... Reizēm viņš atgriežas pats, reizēm viņu- atgriež... Kas redzējis šo seju... ak! Liekas seja vairs nekad nekļūs skaista, laba, cilvēcīga! Acis izdegušas. Dziļas rievās, vaibsti rupji, lieli, pelēki. Šausmīga seja. Vienīgais, kas dod zīmi, ka tas ir tas pats cilvēks,- pašmociņa, paš-nožēla.” (Šneidere, 2001, 185.) Kas vēl labāk un precīzāk var to izstāstīt, ja ne tuvu stāvošs cilvēks, šajā gadījumā- sieva. Jautājums ir tikai cik patiesi ir šis stāsts, jo ir arī jāstāsta par sevi. Par savām ģimenes problēmām. Tāpēc grāmatas var uzskatīt par pietuvinātu patiesību, jo atspoguļo vienas personas skatījumu uz notikumiem un personām tajos.

Jānis Vītoliņš jau 1976. gadā, pēc 22 gadiem, kopš veikti pirmie pieraksti dienasgrāmatā, nāk pie atziņas, ka viņš raksta ar domu, ka kāds varētu izlasīt viņa pierakstus. “Visbaigākais ir tas, ka es šajā kladē vairs nerakstu sev, bet it kā kādam, kas lasīs pēc manas nāves. Cenšos būt objektīvs. Objektīvs, lai visā Jaunatnes teātra dzīves drumslu atspulgā, vērtējot šo kolektīvu caur mani mūsu gadsimta 70.gados, viņš, tas, kuram patiesi interesēs redzēt problēmas attīstību kopsakarībā, spētu tikt nost no manas personiskās izkāpinātības, mana egocentrisma, lai viņam būtu vieglāk, lai nevajadzētu rakāties vienas dienas neģeltni konfliktos, sīkās garstāvokļa un nervu eksplozijās. Šis

man nezināmais, manas pēcnāves lasītājs radies tāpēc, ka nevis gribas būt labākam, nekā esmu patiesībā, bet gan tik tiešām viņš mani piespiež šo to atstāstīt it kā no kādas mierīgākas laika distances...” (Vītoliņš, 2004, 128.) Jāņa Vītoliņa dienasgrāmata, kaut vēlāk adresēta „pēcnāves lasītājam” (Vītoliņš, 2004, 128.) ir dziļi personīga un veids kā fiksēt radušās problēmas un iekšējos pārdzīvojumus. „Pēcnāves lasītājs” ir veids ar kā palīdzību ir atrasts adresāts kam uzticēt savu sāpi, kam izteikt domas un pārdzīvojumus. „Pateicos, ka ir radies šis pēcnāves lasītājs. Ja viņš manā zemapziņā nebūtu uzradies, es laikam vairs neko šajā savā vistukšākajā, vissāpīgākajā, visneizprotamākajā, visbezperspektīvākajā un tajā pašā laikā visperspektīvākajā laikā nevarētu pierakstīt.” (Vītoliņš, 2004, 128.)

Bet, salīdzinot visas iepriekšējās vēstījuma formas- memuārus, autobiogrāfiju un grēksūdzi, kuru tekstos tiek koncentrēts pats galvenais, dienasgrāmata ir tuvāka vēstulēm. „Epistula (grieķu valodā- vēstījums) [literāri-epistolārais žanrs] literāri rakstisks teksts ar konkrētu adresātu, domāts daudz plašākai ieinteresēto saņēmēju auditorijai.” (Борев , 2003, 307.) M. Šneideres grāmatās „Antra” un „Dzīves sadedzinātie” manāmas epistolārā žanra iezīmes. Grāmatā satopami pieraksti, kas veikti literāras vēstules formā. Vēstules ir adresētas draudzenei Antrai Liedskalniņai, mirušajam vīram Harijam Liepiņam. „Labrīt, labrīt! Labrīt, mīļais. .. Parunāsim, mana mūžīgā mīlestība. Par ko? Par visu.”(Šneidere, 2001, 202.)

Tāpat kā dienasgrāmatā arī autobiogrāfijā autors apraksta privāto dzīvi, tāpēc dienasgrāmata ir tuva autobiogrāfiskajam žanram. „Biogrāfiskās prozas objekts ir, pirmkārt, personība un tikai tad - laikmets. Vēl konkrētāk tas izpaužas autobiogrāfijās, kur autors koncentrējas uz savas dzīves aprakstu. Autora, izpētes objekta un teksta attiecības precīzi raksturo sekojošas izteiksmes: autors = aprakstāmais *rodas* autobiogrāfija” (Veide, 2005, 10.)

Autobiogrāfijas žanrā ir sarakstītas Mudītes Šneideres grāmatas „Dita” un „Dita iziet dzīvē”, Rūdolfa Plēpja „Riču raču”, Vijas Artmanes „Ziemcieši. Mirkļi no manas dzīves” , Kārļa Pamšes „Es zagu”. „Autobiogrāfija ir savas dzīves apraksts, personīgā biogrāfija- mākslinieciski dokumentālo daiļdarbu žanrs, pārsvarā prozā. Autobiogrāfija plašākā nozīmē ietver sevī dažādu žanru tekstus, autoru atmiņas vai memuārus, savas dzīves pierakstus, grēksūdzes, dienasgrāmatas, piezīmes, sarunas, anekdotes.” (Николюкин, 2001, 15.) Autobiogrāfija ir nozīmīgs izziņas avots ne tikai par rakstnieka dzīvi, bet arī par viņa daiļradi. Bieži autobiogrāfijā rakstnieks novērtē savu daiļradi, stāsta par reāliem notikumiem, kuri ir daiļdarbu pamatā, dalās ar radošajām iecerēm, nereti izskaidro savus

apcerējumus. „Autobiogrāfiskums raksturīgs daudziem literāriem daiļdarbiem. Tajos rakstnieka dzīve kļūst par sižeta prototipu, bet personība (iekšējā pasaule, uzvedības īpatnības) – par galvenā varoņa prototipu.” (Николюкин, 2001, 16.)

Autobiogrāfija ir vērsta uz sevi, uz savu iekšējo „es”. „.. autobiogrāfijā uzsvars likts uz „Es” tapšanas procesu, saskarē ar sava laika realitāti.” (Veide, 2005, 10.) Autobiogrāfija savā būtībā ir kā dokuments, kurā autors dokumentē savu dzīvi, viņš ir gan kā vēstītājs, gan galvenais varonis. Autobiogrāfijā autors var nosacīti brīvi manipulēt ar faktiem, jo daudzus no tiem mēs nevaram pārbaudīt, to lieciniece ir pati autore. Autobiogrāfijā vēsturiski un literāri fakti bieži var saplūst vienā autobiogrāfijām raksturīgs īpašs autobiogrāfiskā laika tips un specifiski veidots savu dzīves ceļu ejošs cilvēka tēls. Literārajā autobiogrāfijā pārsvarā var dominēt dokumentāli avoti. Tāda autobiogrāfija paredz precīzu faktogrāfiju- īpaši nozīmīgu dzīves notikumu datu uzrādīšana, reālu cilvēku pieminēšana. Autobiogrāfija atšķirībā no biogrāfijas aptver noteiktu dzīves periodu līdz tās uzrakstīšanas laikam.” (Николюкин, 2001, 15.)

Vija Artmane, Rūdolfis Plēpis un Mudīte Šneidere savās autobiogrāfijās sākumā apraksta bērnības atmiņas, atceras dažādus atgadījumus no bērnības. „Es piedzimu 1929. gada 21. augustā Tukuma apriņķī.” (Artmane, 2004, 19.) „Starp citu, mēs ar brāli esam dzimuši vienā dienā ar trīs gadu starpību- 17. septembrī.” (Plēpis, 2005, 3.)

Kārlis Pamše savā autobiogrāfiskajā apcerējumā „Es zagu” nestāsta par savu agro bērnību, bet grāmatu iesāk ar nebēdnīgu stāstu no savas jaunības laika, kad viņš mācījās Jaungulbenes lauksaimniecības internātskolā.

Visi iepriekš minētie autori savos darbos portretē vecākus. Vija Artmane stāsta par savu mammu un kopā pavadītajiem gadiem. Par savu tēvu Vija Artmane zina tikai no mammas stāstītā. „Artmaņu Fricis manu māmiņu aprecēja pret vecāku gribu, jo viņa bija kalpone bez mantas.”(Artmane, 2004, 19.) Mudīte Šneidere Grāmatā „Dita” Šneidere atsevišķas nodaļas velta savu vecāku portretējumam. Nodaļas saucas „Mamma”, „...kā mamma”, „Desmit gadi ar mammu” un „Paps. Viens kārtīgs, kārtīgs latvietis.” Savu mammu grāmatā „Dita” Mudīte Šneidere piemin kā saimniecisku sievieti, no kuras viņa mantojusi māku no kaut kā mācēt sameistarot dažādas lietas, šūt un pāršūt. „Tā nu mamma dzīvo desmitgadīga bērna atmiņās svētdienīga, garšīga un mūžam kaut ko meistaruoja.” (Šneidere, 2006, 21.) Rūdolfis Plēpja atmiņās mamma saistās ar puķēm, jo viņa strādāja centrāltirgū, puķu stendā, „... mana bērnība pagāja puķu pasaulē, kurā galvenā persona bija viņa- mana mammiņa- puķu karaliene.” (Plēpis, 2005, 3.) Tēti autors piemin ar lielu sirds siltumu, jo ar tēvu sanāca ilgāk kopā pavadīt dzīvi nekā ar mammu. Arī Kārlis Pamše

grāmatā „Es zagu” attēlo savas un savu vecāku attiecības. Viņš apraksta situāciju, kad pasaka vecākiem, ka mācīsies Rīgā, pirmajā profesionālā latviešu aktieru skolā, kur kursu un vadītājs no 1916. gada līdz 1938. gadam ir Zeltmatis (Ernests Kārklīšs). Vecāki neatbalsta šīs mācības, tēvs pat neatvadās no dēla, kad tas brauc uz Rīgu, bet mamma pavada dēlu uz staciju un iedod līdzī ēdienu un drēbes, „Mātes sirds.” (Pamše, 2004, 87.)

Savās autobiogrāfijās aktieri vēlas lasītāju iepazīstināt ar sevi caur savas dzīves dažādām situācijām, svarīgiem notikumiem. „Kaut gan autobiogrāfijās uzrādītie fakti, īpaši dati ne vienmēr ir patiesi. Dažādu iemeslu dēļ autors var noklusēt kādus savas dzīves notikumus.” (Николюкин, 2001, 16.)

Vija Artmane savā autobiogrāfijā „Ziemcieši. Mirkļi no manas dzīves” vēlas atklāt lasītājam sevi ne tikai kā aktrisi, kura ir tautā atpazīstama, bet izstāstīt savu bērnību, iepazīstināt ar sevi pusaudzes gados, atklājot sevi kā sievu un māti. „Mans nemierpilnais mūžs ritēja zem Dimiteru zvaigznes. Sākumā viņš bija viens- Artūrs Dimiters. Nu manā ģimenē ir trīs vīri- dēls Kaspars un divi mazdēli. .. Tepat arī meita Kristiāna...” (Artmane, 2004, 250.). Tomēr grāmatas lielāko daļu aizņem Vijas Artmanes kā Dailes teātra aktrises radošās darbības apraksts, viņa detalizēti kavējas atmiņās pie dažādām nospēlētajām lomām teātrī.

M. Šneidere savos darbos „Dita” un „Dita iziet dzīvē” vēlas izskaidrot un pamatot notikumus, kuru līdzdalībniece ir viņa pati. Viņa cauri abām grāmatām veic savas dzīves viena posma attēlojumu, kad no mazas meitenes grāmatā „Dita” kļūst par jaunkundzi grāmatā „Dita iziet dzīvē.” Autore intervijā saka: „Man gribējās uzrakstīt kaut ko ļoti priecīgu un labsirdīgu, pat nebiju domājusi, ka tā būs grāmata par bērnību. .. Un gala rezultātā, tomēr man sanāca stāsts par bērnību.” (Koļeda, 2006.) „Dita” ir autobiogrāfisks apcerējums, kurā autore apraksta savu bērnību un laiku savā dzīvē līdz pamatskolas pabeigšanai, paralēli rakstot par sev tuviem cilvēkiem uz noteikta laikmeta fona. „Dita iziet dzīvē” ir kā turpinājums iepriekšējai grāmatai no tā brīža, kad autore ir pabeigusi pamatskolu un sāk mācīties Rīgas 3. vidusskolā. Abās autobiogrāfijās autore vēlas pierādīt to, ko aprakstījusi, jo tās pamatā ir viņa pati.

Rūdolfā Plēpja autobiogrāfija „Riču raču” stāsta gan par viņa dzīvi, gan aktiera karjeru, gan darbu televīzijas muzikāli pamācošajā raidījumā „Tonis” 20. gadsimta astoņdesmitajos gados, ceļojuma apraksti, domas par kolēģiem, savas ģimenes attēlojums.

Katrs no iepriekš apskatītajiem autobiogrāfiskajiem darbiem ir unikāls autora dzīvesstāsta atveidojums. Tas ir autoru dialogs pašam ar sevi, kurā viņš izvērtē, kurus dzīves periodus atveidot, kuri tagadnē ir tik nozīmīgi, lai par tiem atskatītos uz pagātni.

„Cilvēks savu būtību pierāda ar savu pastāvēšanu, ar savu mūžu.” (Zirnīte, 2001, 85.) Lai gan visos darbos ir saskatāma zināma līdzība, katrs no darbiem ir atšķirīgs, jo katrs autors ir indivīds, tātad viņa dzīvesstāsts ir piederīgs tikai viņam un ar to īpašs. „Lai gan autora klātbūtne vairāk vai mazāk jūtama jebkura tipa prozas vēstījumā, tomēr subjektivitātes mērs un autobiogrāfiskām faktora īpatsvars dažādos darbos ir stipri atšķirīgs.” (Tabūns, 1978, 83.)

Daži autori savas grāmatas ir veltījuši kādas personas portretēšanai. Portrets ir viens no tēla radīšanas veidiem. „Portrets atklāj personas iekšējās pasaules bagātību un tās attiecības ar apkārtējiem.” (Болев, 2003, 307.)

Autoru grāmatās- Mudītes Šneideres „Eduards Smiļģis. Trejgalv's”, „Ēvalds Valters”, „Harijs Liepiņš”, Mārtiņa Vērđiņa „Aktrise, viegli, ar tušas spalvu iezīmēta: teātra dekoratora piezīmes”, ir noteiktas, sabiedrībā pazīstamas personas portrets. Ventas Vecumnieces grāmatās „Dailes ugunij rada...” pirmā un otrā daļa ir vairāku Dailes teātra aktieru un režisoru portretu apkopojuma.

Mudītes Šneideres grāmatu nosaukumi vēstī, par personām, kuras ir aprakstītas katrā konkrētā grāmatā. „Eduards Smiļģis. Trejgalv's”- aizraujošs biogrāfisks stāsts par Dailes teātra izcilo režisoru un aktieri Eduardu Smiļģi, par viņa dzīvi, darbu, sākot no bērnības līdz mūža nogalei. „Ēvalds Valters”- atmiņas par bijušo Dailes teātra aktieri Ēvaldu Valteru, par viņa mūžu, kas ir veltījums viņam no saviem līdzgaitniekiem- sievas Veras Gribačas- Valteres un kolēģes Mudītes Šneideres. „Harijs Liepiņš”-Mudītes Šneideres vīra, viena no 20 gadsimta Dailes teātra vadošā aktiera portrets, viņa dzīves, bet galvenokārt viņa aktiera karjeras attēlojums.

Ja visām iepriekš apskatītajām grāmatām var noteikt kādu no žanriem kā galveno, tad Veltas Krūzes grāmatām „Daile turas šķērsvilnī” un „Uz Dailes jautrā viņa” ir vairāku literāru žanru salikums vienā grāmatā. Nosaukumā figurējošais vārds „Daile” un aktrises Veltas Krūzes piederība Dailes teātra aktieru saimei, liecina par to, ka grāmatā tiks runāts par Dailes teātri. Autore savā darbā vēloties pastāstīt dažādus atgadījumus no Dailes teātra un aktieru dzīves tajā, nav izvēlējusies kādu noteiktu, vadošu žanru, kurā rakstīt. Grāmatā ir atsevišķu gadījumu izklāsts, teātra personu portretējums, epistolārā žanra pazīmes, piemēram- vēstule aktrisei Emīlijai Bērziņai, kā arī pašas V. Krūzes dzīves un teātra darbības autobiogrāfisks apskats.

Tā kā personas nevar būt nodalītas no laikmeta, tās tiek portretētas un noteikta laikmeta fona, ko veido noteikti apstākļi, fakti, apkārt esošās personas un objekti. Visas portretētās personas ir aktieri, kuriem blakus tiek portretēts teātris, citas teātra personības.

Lai fiksētu notikumu patiesumu dažādi fakti tiek pierādīti grāmatās dokumentāli-fotogrāfijas, dokumentu kopijas, fiksēti konkrēti gada skaitļi un ar tiem saistīti notikumi, iepriekš presē publicētu tekstu daļas, vēstules, raksti.

21. gadsimta aktieri- rakstnieki ir 20. gadsimtā dzimuši, tāpēc daudzi no viņiem pārstāv to paaudzi, kas pieredzējusi II pasaules karu. Visi viņi ir pieredzējuši 50 padomju okupācijas gadus. Tāpēc viņu sarakstītie darbi sniedz vēsturisku liecību par laiku, kurā viņi dzīvojuši un kuru apraksta savās grāmatās. Autori paši izvēlas cik lielā mērā atklāt notikumus, cik patiesi un smalki portretēt personas, kurus faktus pierādīt dokumentāli, kurus interpretēt no sava redzējuma. „Dzīves fakta un atmiņu attiecības ir pastarpinātas.” (Zirnīte, 2001, 9.)

Visās minēto autoru grāmatās ir dokumentālas liecības. Autori ir ievietojuši fotogrāfijas, izņemot Mārtiņu Vērdiņu, kurš ar melnu zīmuli pats zīmē skices. Bet arī viņš ir ievietojis dokumentālas liecības- savas dzimšanas apliecības kopiju un presē ievietotos rakstus, recenzijas, fiksējot tos ar gada skaitļiem.

Venta Vecumniece savās grāmatās katras nodaļas sākumā ir ievietojusi personas portreta bildi, par kuru tiks rakstīts konkrētā nodaļā.

Jāņa Vītoliņa grāmatā ir iekļauta viņa rakstīta vēstule un žurnālu raksti, to fragmenti, kas arī ir dokumentāls apliecinājumi, jo tie ir fiksēti ar datumiem, periodikas nosaukumiem. Arī Velta Krūze savās grāmatās- „Daile turas šķērsvilnī” ievieto vēstules fotokopiju un „Uz Dailes jautrā viņa” ievieto pasta atklātnītes fotogrāfiju.

Minētie autori nav profesionāli rakstnieki, bet ir aktieri, kuri noteiktu apsvērumu dēļ pievērsušies rakstniecībai un savu pārdomu, un notikumu interpretējumu izteikuši tai žanrā, kurš viņiem, kā neprofesionāliem, ļauj vieglāk izpausties.

Autori jūt aicinājumu sniegt liecību par to laikmetu, notikumiem, personām, kas kļuvuši par viņu dzīves sastāvdaļu. Tieši viņi savos darbos ir tie, kas nosaka, cik daudz tie vēlas ar dokumentālām liecībām pierādīt faktus patiesumu, cik lielā mērā atklāt notikumu patieso pusi, cik daudz vai maz raksturot personu, kuras personas saukt vārdā, kuras atstāt lasītājam nezināmas.

3.2. Teksta strukturēšanas principi

Veids kādā autors strukturē savu grāmatu, kā noformē tekstu ir atkarīgs galvenokārt no paša autora brīvas izvēles un izvēlētā žanra īpatnībām.

Gan J. Vītoliņa, gan M. Šneideres dienasgrāmatās, ieraksti tiek veikti hronoloģiskā secībā. Autori pierakstus veic dažreiz divas un vairākas reizes dienā, dažreiz vispār ilgāku laiku neraksta. Pats rakstītājs ir tas, kurš nosaka ierakstu biežumu, laika intervālu starptiem. Piemēram, Jānis Vītoliņš neraksta 12 gadus, tieši pašus produktīvākos gadus sava aktiera karjeras laikā. Bet atsāk rakstīt brīdī, kad ir dzīvē radušies sarežģījumi.

Apskatot grāmatas, var redzēt, ka ir autori, kas tekstu sadala nodaļās, citi atstāj tekstu vienlaidus. Strikti, ar nodaļu palīdzību grāmatās tekstu atdala- Velta Krūze, Venta Vecumniece un Mudīte Šneidere autobiogrāfijās „Dita” un „Dita iziet dzīvē, jo tas ir veids kurā viņām, kā neprofesionālām aktrīsēm, ir vieglāk izklāstīt savu domu gaitu un notikumus.

Venta Vecumniece savus stāstus par Dailes teātra aktieriem atdala ar aktiera portreta bildi, vārdu uzvārdu un dzimšanas datiem. Tālāk tekstā portretējot konkrētu personu, jo tas ir vieglākais un pārskatāmākais priekš lasītāja veids kā uztver personas portretējumu.

Kārlis Pamše autobiogrāfijā „Es zagu” atdala domu vai notikumu ar jaunu rindkopu, izceļot to ar tumšāki iezīmētu pirmo burtu, lai lasītājam būtu vieglāk izsekot notikumu gaitai.

Pretēji Pamšes darbam ir Rūdolfa Plēpja grāmata. R. Plēpis savā darbā tekstu atdala ar dažādiem paņēmieniem, viņš neizvēlas nevienu konkrētu paņēmieni- dažas vietas tekstā tiek atdalītas ar nosaukumu palīdzību, citur tekstā tiek virsraksta veidā nosauktas personas, kuras tiks portretētas. Daudzviet tekstā jauns notikums vai teksta daļa tiek atdalīta ar attēlotu „riču raču kauliņu”, kā arī ar rindkopu, kurā tiek pieminēts „riču raču kauliņš”. „Met to riču raču kauliņu, kā gribi, tas vienmēr nonāk atpakaļ Jaunatnes teātrī.” (Plēpis, 2005, 434.) Tekstam nav konsekventa strukturējuma, līdz ar to teksts ir haotisks, to grūti uztvert un sarežģīti izsekot notikumu secībai.

Vijas Artmanes autobiogrāfijā teksts ir vienlaidus, tas netiek atdalīts pa nodaļām. Tikai ar jaunu rindkopu autore atdala domu, bet viss darbs ir viendabīgs dzīvesstāsts no bērnības līdz vecumdienām.

M. Vērdiņš savu grāmatu ir vēlējies uzrakstīt īpašā formā, tāpēc izvēlas tekstā izmantot dzejprozas elementus. Teksts tiek sadalīts rindkopās kā prozas teksts, tam ir sižets, tomēr parādās dzejas lirisms, humora pieskaņa un atskaņas tekstā. „Dzejproza jeb dzeja prozā (fr. Poeme en prose, kr. Stihotvorenije v proze, angl. Prose poem) zinātniskajā un uzziņu literatūrā parasti tiek definēta kā daiļdarbs, kas daļēji atgādina dzejoli un daļēji prozu. Pazīmes, kas dzejoli prozā tuvina dzejai, ir izteikta sižeta trūkums, neliels apjoms, liriska tēlojuma iezīmes, paaugstināta emocionālā spriedze, subjektivitāte, dzejai raksturīgas inversas sintaktiskas konstrukcijas, savukārt ar prozu to sarado stingra metra un atskaņu trūkums, dalījums rindkopās. Tā kā dzejprozas robežas tradicionāli ir plūstošas, dažādos tekstos šīs pazīmes var variēties.” (Vērdiņš, 2009,7.) Taču pieredzes trūkuma dēļ, aktierim nav izdevies pilnībā pasniegt baudāmi lasāmu tekstu. Vietām var just, ka autors nespēj rast atskaņas un tāpēc sāk tekstu rakstīt prozā. Vēl interesants ir grāmatas noformējums- ar zīmuli, gar lapu malām, autors pats ir veicis dažādus pierakstus un zīmējis skices, lai grāmatu padarītu interesantāku, atšķirīgu no citu autoru darbiem.

Autori, lai daudzveidotu tekstu, papildina to ar dzejoļiem, lugu fragmentiem u.c. Velta Krūze, Rūdolfs Plēpis, Vija Artmane. Mudīte Šneidere, Venta Vecumniece grāmatās iekļauj dzejas rindas. V. Vecumnieces darbos parādās aktieru dialogi. Rūdolfs Plēpis bieži citē Māti Terēzi. Mudīte Šneidere grāmatā iekļauj dažādu lugu fragmentus, lai lasītājam, ja pat viņš nav redzējis izrādi, rastos priekšstats par to.

Īpašu paņēmienu, kā pieminēt mirušos paziņas, draugus, autore ir izvēlējusies grāmatā „Dzīves sadedzinātie”. Teikums sākas ar melna krusta zīmi, tā apliecinot, ka persona, kuru piemin autore ir mirusi. Arī grāmatā „Antra” autore vienu reizi izmanto šo paņēmienu. Šīs rindas sākumā ir melns krusts: „ Nē! Jā! –krusts! Krusts dr. piezīmēs, krusts gaisā, krusts pāri dzīvei. Man ir melns zīmulis, tāpēc uzzīmējās melns krusts, bet īstenībā tas ir balts krusts!” (Šneidere, 2001, 356.), ar baltu krustu beidzās teikums.

J. Vītoliņa dienasgrāmatā ir, aktierim Tālivaldim Macijevskim adresēta, vēstule ar nosaukumu „Tikai tu nevienam nesaki” (Vītoliņš, 2004, 144.), kura 1976. gada 10. decembrī tika publicēta laikrakstā „Padomju Jaunatne”. Velta Krūze grāmatā „Uz Dailes jautrā viļņa” iekļauj vēstuli aktrises Emīlijai Bērziņai.

„Es” forma ir pašizpaušmes forma, tāpēc atbilstoša dienasgrāmatas un autobiogrāfijas žanram. Salīdzinot ar „viņš” formu, šis vēstījums intīmāks, subjektīvāks .. ” (Valeinis, 1994, 108.) M. Šneideres un J. Vītoliņa dienasgrāmatas, R. Plēpja, K. Pamšes un V. Artmanes autobiogrāfijas tiek ieturētas pirmās personas formā, kas aktieriem ļauj savā stāstījumā saplūst ar notikumiem, un lasītājs uztver tekstu kā reālu notikumu attēlojumu,

līdzī autoram izdzīvo viņa dzīvesstāstu. M. Šneideres dienasgrāmatās „es” forma mijas ar „mēs”. „Kad mēs sēdējām pie uguns kuriem, Baltijas ceļā, dziesmotajā revolūcijā, virspusē bija labais un tīrais. .. Tie bija mani ļaudis, tie nav svešie.” (Šneidere, 2000, 47.). Vārds mēs bieži atkārtojas grāmatā „Antra”, kad autore runā par savu kursu ar kuru mācījās teātra fakultātē un laikabiedriem. „Mūsu aizturētā bērnība izsprāga kā pēckara laukos atrasta granāta.” (Šneidere, 2001, 108.)

„Vēstījums pirmajā („es”) personā sastopam tajos gadījumos, kad autors stāsta par to, ko pats redzējis. Tā tas bieži mēdz būt autobiogrāfiskajā .. prozā.” (Valeinis, 1994, 108.) Taču Mudīte Šneidere autobiogrāfijas „Dita” un „Dita iziet dzīvē” veido vēstījumu trešajā personā. „Vēstījums trešajā personā pieļauj lielu iztēlojumu dažādību gan detalisku personu un to darbības vietas un laika tēlojumā, gan dabas, sabiedrības un dažādu laikmetu un apstākļu raksturojumā. ” (Valeinis, 1994,106.) Trešā persona ļauj Mudītei Šneideri daļēji distancēties no savas grāmatu varones Ditas, lai būtu vieglāk rakstīt par sevi. Paralēli tiek lietota arī „mēs” forma. Mēs- tie ir Šneideres laikabiedri, līdzīgi domājušie. „Mēs, meitenes neradīsim šedevrus, mēs radīsim- ģēnījumus.” (Šneidere, 2007, 70.)

Trešo personu darbos izvēlas- Velta Krūze, portretu grāmatās Mudīte Šneidere, Venta Vecumniece. „Vēstījums trešajā personā .. ir stāstījums par parādībām, kas ir ārpus paša stāstītāja, tas ir stāstījums par „viņiem”. Sauc to arī par bezpersonisko vēstījumu.” (Valeinis, 1994,106.)

Aktieri, rakstot grāmatu, s izvēlas to vēstījumu veidu un strukturēšanas principu, kas viņiem ļauj vieglāk izpaust savas domas. Taču atsevišķos gadījumos ir jāreķinās ar žanra īpatnībām. Dienasgrāmata prasa notikumu fiksēšanu tā rakstīšanas brīdī. Privātā dienasgrāmata pieprasa pirmo „es” vēstījuma formu, bet portrets trešo personu.

Bieži par grāmatu pasaka jau tās nosaukums. Tas var atklāt grāmatas saturu, tās noskaņu, bet var pretēji maldināt vai neizteikt neko.

No Kārļa Pamšes „Es zagu” , Mudītes Šneideres „Dzīves sadedzinātie”, „Dita”, „Dita iziet dzīvē” grāmatu nosaukumiem nevar secināt par grāmatas saturu.

Kārlis Pamše grāmatas priekšvārdā atklāj iemeslu, kāpēc tās nosaukums ir „Es zagu.” „Es zagu... Atzīstos: jā. Pēc manas iepriekšējās grāmatīņas „Mani draugi un citas nepatikšanas” vairākām iepriecinošām atsauksmēm citu krāsu piešķīra anonīma vēstulīte: „Neliedzieties- virsrakstu taču esat nozadzis, pārveidojis Džeralda Darela „Mana šimene un citi zvēri.” Nenoliedzu: jā!” (Pamše, 2004, 5.) Šī vēstule kļuva par iemeslu nosaukuma izvēlei darbam „Es zagu.”

Grāmatas „ Dzīves sadedzinātie ” nosaukums nenorāda ne uz vienu konkrētu personu, bet atklāj grāmatas noskaņojumu. Dzīves sadedzinātie- tātad, tie, kuru dzīvēs ir bijušas daudz problēmas un sarežģījumi. Nosaukums rada interesi par grāmatu, bet neatklāj tās būtību. Neparāda, ka tā ir dienasgrāmata, kas sarakstīta par Harija Liepiņa dzīvi. Grāmatas „Dita” un „Dita iziet dzīvē ” nosaukumā ir meitenes vārds. Mēs varam nojaust, ka tā ir pati autore no faktiem un notikumiem, ko viņa sniedz grāmatā.

Ventas Vecumnieces, Vijas Artmanes, Veltas Krūzes, Rūdolfā Plēpja, Mārtiņa Vēdiņa, Mudītes Šneideres „Antra”, „Kopā pie ūdeņiem” liek nojaust, ko vēlējušies ar grāmatu nosaukumiem pateikt autori.

Ventas Vecumnieces grāmatu nosaukumi „Dailes ugunij rada...” un Veltas Krūzes „Uz Dailes jautrā viņa”, „Daile turas šķērsvilnī” norāda uz Dailes teātri, bet ieskatoties grāmatas satura rādītājā var konstatēt, ka V. Vecumniecei katra grāmatas nodaļa ir veltīta kādam noteiktam Dailes teātra darbiniekam- aktierim vai režisoram. „Savu atmiņu segu gribu noaust siltu un gaišu no aktieru personības gaismas daļas, no tā labā un vērtīgā, ko viņi dāvājuši mums.”(Vecumniece, 2003, 6.) Veltai Krūzei arī atsevišķas nodaļas ir veltītas Dailes teātra aktieru portretējumam, citas Dailes teātra dzīves notikumam (Dailes teātra manifesti u.c.).

Pats grāmatas nosaukums „Kopā pie ūdeņiem” neatklāj grāmatas saturu. Ja lasītājs ir pazīstams ar Harija Liepiņa biogrāfiju vai lasījis kādu no Mudītes Šneideres grāmatām, tad var nojaust, ka grāmata ir par viņa aizraušanos ar makšķerēšanu.

Mārtiņš Vēdiņš „Aktrise, viegli, ar tušas spalvu iezīmēta: teātra dekoratora piezīmes”- nosaukumā var nojaust, ka runa ir par aktrisi. Tikai izlasot grāmatu var saprast, ka tā ir Dailes teātra aktrise un autora dzīves biedre Mirdz Mārtinsone. Zīmētās skices grāmatā uz lapu malām sasaucas ar grāmatas nosaukumu.

Dienasgrāmata „Antra” norāda uz sievietes vārdu, bet nenorāda uz konkrētu personu, lasot varam uzzināt, ka rakstīts tiek par aktrisi Antru Liedskalniņu.

Vija Artmane pati grāmatā atklāj sava darba nosaukuma „Ziemcieši. Mirkļi no manas dzīves” būtību. „... es šodien visu atceros ar mīlestību- kādi mēs bijām, kādi mēs kļuvām, kas no mums palika pāri un kādi mēs izskatāmies šodien. Kā ziemcieši.” (Artmane,2004, 13.)

Viss konkrētāk grāmatu saturu nosaukumā atklāj Mudīte Šneidere savās portretu grāmatās, nosaucot personas, to īstajos vārdos un uzvārdos.

Lielākoties, aktieru sarakstīto grāmatu nosaukumi, neliecina par saturu vai tikai daļēji atklāj to, izņemot portretu grāmatās, kur nosaukumos tiek nosauktas reālas teātra personības.

3.3. Intonācija un kopnoskaņa

Grāmatu intonācija ir pilnībā atkarīga no autora tā brīža emocionālā stāvokļa, no viņa nostājas pret reālu personu vai notikumu.

Grāmatas autors raksta, lai publicētu uzrakstīto, lai ar savu pieredzēto dalītos. Pretēji visu apskatīto autoru darbiem ir J. Vītoliņa dienasgrāmata, jo viņš to rakstīja intīmi, personīgi sev, lai uz papīra fiksētu un izteiktu savu ikdienu, savas problēmas. Lasot viņa dienasgrāmatu, mēs ielaužamies aktiera privātā dzīvē, lasām viņa pārdomas, nosodījumus, kurus viņš adresē konkrētām personām, dzīves notikumus. Ja Vītoliņš pats būtu apkopojis savus pierakstus grāmatā, varbūt viņš visu nebūtu tajā iekļāvis. Bet to sakārtoja cilvēks no malas (G. Saulīte), tāpēc mēs varam līdz niansēm izjust tās sāpes, vilšanās, ko autors bija atklājis sev dienasgrāmatā.

Vija Artmane savu grāmatu nepieraksta pati, bet uzticas literatūrzinātniecei Anitai Rožkalnei. Bet tiek izvirzīts viens noteikums, kuru uzstāda aktrise. „Tā ir mana grāmatatur neko tekstā nevar mainīt bez manas ziņas.” (Artmane, 2004, 8.) Tātad viss grāmatā rakstītais tiek saskaņots ar aktrisi.

Vairākās Mudītes Šneideres grāmatās mijas skumjas un atmiņu smagums, ar mīlestības apliecinājumu Harijam Liepiņam. Bet viscaur grāmatai izskan autores mīlestības apliecinājumi Harijam Liepiņam. Viņš tiek slavināts, dievināts. Mudīte Šneidere iesāk grāmatu ar vārdiem: „...Mans vīrs. Mana mūžīgā un vienīgā mīlestība. Lai Dievs Tevi svētī, mans mīļotais!” (Šneidere, 2000, 286.) Arī nobeigumā autore beidz ar vārdiem „Es tevi mīlu. Es tevi- dievinu!” (Šneidere, 2000, 286.)

Aktieru problēma ar alkoholu ir aktuāla vairākās grāmatās. Harija Liepiņa un Antras Liedskalniņas atkarību no alkohola apraksta savās grāmatās Mudīte Šneidere. Grāmatā „Antra” Šneidere rakstot par Liedskalniņas alkohola problēmām, visu laiku uzsver, ka viņai grūti rakstīt par to. „... Tagad man atkal jā-padomā... Vai! Cik neviegli! Es jau zināju, ka tā būs.” (Šneidere, 2001, 210.) Bet tai pašā laikā min ļoti intīmas momentus no Antras Liedskalniņas dzīves un viscaur grāmatā akcentē viņas atkarību no alkohola. Pēc asās kritikas presē par grāmatu „Antra” Mudīte Šneidere atzīstas, ka otro reizi, ja būtu tāda iespēja, viņa daudz ko grāmatā nerakstītu. „Es nekad neesmu domājusi mazgāt Antras netīro veļu. Bet viss jau atkarīgs no cilvēka izpratnes līmeņa. Piemēram, skaidro manis rakstīto ar skaudību. Bet tieši Antru es nekad neesmu skaudusi. Mākslinieku vidē ir spēkā likums – kad talants ir pārāk liels, esi pateicīgs Dievam, ka to piedzīvo, ka esi

blakus un redzi. Es neuzrakstīju Antras kaunu. Es uzrakstīju Antras nelaimi. Par virsotnēm un dziļām aizām mākslinieka liktenī.” (Lipša, 2005.)

Ja gados jaunāks cilvēks, kuram nav cieša sakara ar teātri izlasa šīs grāmatas, viņam varētu rasties priekšstats, ka Harijs Liepiņš ir pats izcilākais 20. gadsimta aktieris, kuram bija problēmas ar alkoholu, bet viņam blakus vienmēr bija sieva, kas viņam palīdzēja atgriezties dzīvē, teātrī. Antra Liedskalniņa bija izcila aktrise, kaut gan par viņas kā aktrises karjeru grāmatā var atrast maz, bet lielākoties aizrāvās ar alkoholu un vīriešiem, kas viņu pazudināja. Taču tie ir viena cilvēka uzskati, Mudītes Šneideres subjektīvs apstākļu, personu un objektu raksturojums.

Daudzi nosodīja Mudīti Šneideri.. Antras Liedskalniņas dēls intervijā ar Daigu Čirksti saka: „– Es agrāk par abām grāmatām – gan Mudītes Šneideres sarakstīto "Antru", gan Džovitas Grebzes "Mīļo, balto, zelta, vienīgo" – nevēlējos izteikties, jo man mamma subjektīvi bija tik tuva, ka nespēju uz tām paskatīties no malas. Sajūsmā par šīm grāmatām neesmu. Šneideres grāmatā taisnības ir apmēram piecdesmit procenti, pārējais – priekšstati un vērojumi no malas. Džovita arī rakstījusi, balstoties uz saviem priekšstatiem. Mamma gan teica – man nav ko slēpt no cilvēkiem, es strādāju tautai un tai ir tiesības zināt par manu dzīvi. Mamma apzinājās, ja esi izvēlējiesies publisku profesiju, jābūt gatavai, ka par tevi interesēsies, pētīs, runās un rakstīs visu kaut ko. Grāmatas autorēm jau neko nevar pārnest, viņas apzinājās – jāraksta tā, lai gūtu komerciālus panākumus. ” (Čirkste, 2010.) Asu kritiku par grāmatu izsaka teātra zinātnieks, žurnālists Normuns Naumanis: „Kaut gan Šneidere raksta, kā viņa tikusies ar Liedskalniņas kolēģiem, neko svarīgu grāmatai neviens (izņemot Jāni Kubili) tā arī nav pateicis. .. M.Šneidere ar milzīgu mīlestību uzzīmē baisu nepievilcīgas un nepraktiskas sievietes portretu (attaisnojums «Jo - talants!»). Vismazāk rakstītāja žēlojusi Liedskalniņas dēlu Hariju Ozolu, labsirdīgi veltīdama tam rindas gan par «Dievu, kurš uz ģēniju bērniem atpūšas», gan par dzeršanu kopā ar māti, bet punktu liek optimistisku, gan ne īsti uzticēdamās - Harijs sācis jaunu dzīvi.” (Naumanis, 2001.)

Par alkohola problēmu grāmatā runā arī Rūdolfs Plēpis. „Mājā iet kauns, vienalga, kur, tikai ne uz mājām! Skrienam pakaļ vēl vienam „ baltajam draugam” palīdz lieliski! .. Esmu norāvis izrādi! Viss! Idiotiski nošļupstu, tas ir beigu sākums.” (Plēpis, 2005, 6.) Līdzīgi par norautām izrādēm grāmatās raksta arī Mudīte Šneidere. Taču atšķirībā no Mudītes Šneideres , kura par alkoholisma problēmu runā attiecībā uz citiem nevis sevi, Rūdolfam Plēpim ir jāatklāj pašam sev – vai viņu ir skārusi šī problēma vai nē. Protams šajā gadījumā tas ir grūtāk, nekā Šneideres variantā. Rūdolfs Plēpis pats līdz galam sevi par alkoholiķi grāmatā nenosauc. Viņš atsevišķās vietās piemin gadījumus, kad ir „norāvis.”

Bet vainas apziņa pret kolēģiem un draugiem grāmatā izskan. „Man ir brīnišķīgi draugi vārda vistiešākajā nozīmē, kuru pašreizējā dzīvē un nesavtību es bieži esmu ļaunprātīgi iamantojis, pašam to nemaz nezinot. Piedodiet man!” (Plēpis, 2005, 17.)

Gaiši tiek aprakstīti autoru bērnības mirkli grāmatās, lai cik smaga būtu bijusi pagātnes realitāte, bērnības atmiņu stāstījumi atstāj priecīgu noskaņu. Lai arī šajās grāmatās netrūkst skumju epizožu un notikumu (karš, izsūtīšanas, Latvija PSRS sastāvā utt.)- kopējā grāmatu noskaņa daudz gaišāka, cerīgāka. „Mēs šo pasauli tādu neizveidojām. Mēs tajā ienācām. Mēs to arī neuzlabojām, nē mums izdevās palikt dzīvām! Tajā laikā. Un pat laimīgām, turklāt ļoti.” (Šneidere, 2007, 158.)

Arī aktieru aprakstītais jaunības laiks- aktieru studijas, darbs teātrī, mīlestība- tiek aprakstīts, kā pilnvērtīgāks un skaistāks dzīves periods. Vija Artmane lielāko grāmatas daļu velta savai mīlestībai pret teātri un cieņai pret savu vīru Artūru Dimiteru. „Visu mūžu esmu mācījusies no Dimiteriem un turpinu to darīt arī tagad. Jo – dzīves svētki turpinās.” (Artmane, 2004, 250.) Veltas Krūzes grāmatas ir ar humora noskaņu, tajās ir daudz jautru stāstu, dzejoļu, dziesmu vārdu no izrādēm. Grāmatā par teātri ar humora stāsta aktrise, kurai pašai, kā saka Venta Vecumniece, „Humors ir neatņemama Veltas Krūzes būtības daļa”.(Vecumniece, 2001, 186.) Kārlis Pamše savā grāmatā skatās uz dzīvi ar jaunieša jautrību un bezrūpību. Mārtiņa Vērđiņa grāmata atstāj humoriski- satīrisku darba iespaidu.

Taču neizpalikt grāmatās bez aktieru vilšanām. Vija Artmane raksta par savas dzīves sarežģītu posmu teātrī 20. gadsimta sešdesmito gadu beigās, par citu kolēģu skaudību. „Harijs Liepiņš nez kāpēc, kārtējo reizi ‘pohās’ būdams, bija pieskandējis visu teātra garo koridoru: „Tā! Beidzies Artmanes un Dimitera laiks, tagad būs Liepiņa un Šneideres ēra!” (Artmane, 2004, 141.) Mārtiņš Vērđiņš uz Mirdzas Mārtinsones portretējumu fona atklāj savas dzīves problemātisko pusi.

Grāmatu intonāciju nosaka kādi notikumi tiek attēloti. Cik tie ir nozīmīgi autoram un kā iespaidojuši tā likteni, kāds emocionālais noskaņojums ir bijis rakstīšanas momentā.

Secinājumi

1. 21. gadsimtā aktieri, režisori pievēršas rakstniecībai, lai atklātībā nestu dažādus pagātnes notikumus, parādītu laikmetu, kurā viņi dzīvojuši, portretētu sava laikmeta teātrus un tā darbiniekus- aktierus, režisorus u.c.
2. Lai gan grāmatās tiek aptverts laika periods no 20. gadsimta divdesmitajiem gadiem līdz 21. gadsimta sākumam, visvairāk autori savās grāmatās raksta par Latviju no 1944. gada, kad tā ir PSRS sastāvā, jo tas ir autoru- padomju laika cilvēku mūža visproduktīvākais laiks. Lai gan autori, dažādā mērā, savās grāmatās kritizē padomju iekārtu, ideoloģiju, cenzūru, krievu armiju, taču vienlaikus tas ir viņu jaunības, mīlestības un aktieru karjeras veidošanās laiks, kurš katra cilvēka mūžā ir visskaistākais.
3. M. Šneiderei, V. Krūzei, V. Vecumniecei, V. Artmanei visvairāk attēlotais laiks Dailes teātrī ir 20. gadsimta trīsdesmitie līdz sešdesmitajiem gadiem, kas ir Smiļģa vadīšanas laiks Dailes teātrī. J. Vītoliņš un R. Plēpis savās grāmatās visspilgtāk ataino Jaunatnes teātri un tā darbību režisora Ādolfa Šapiro vadīšanas laikā 20. gadsimta sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados. Kārlis Pamše portretē Drāmas teātri II pasaules kara laikā. Katrs no aktieriem mēģina savās grāmatās vislielāko uzmanību veltīt tieši tam teātrim, kur pagājuši viņa radošās karjeras produktīvākie gadi.
4. Dailes teātra aktieri atbalsta un Slavina Eduarda Smiļģa laika teātri, tā laika lugas un iestudējumus. Mudīte Šneidere ar asu kritiku vērsas pret Dailes teātri 20. gadsimta beigās un 21. gadsimta sākumā un Jauno Rīgas teātri. Vija Artmane par darbu teātrī pēc 20. gadsimta 60. Gadu beigām, izsakās ar zināmu vienaldzību. Velta Krūze raksta, ka galvenais nav bijušais vai tagadējais teātris, bet kolēģi ar kuriem jāstrādā kopā. Jaunatnes teātra aktieris Jānis Vītoliņš izsaka režisoram A. Šapiro vērtus pārmetumus par teātra vadīšanas stilu.
5. Grāmatās paralēli galvenajām personām tiek samērā plaši portretētas fona figūras, kuras arī ieņem svarīgu lomu aktieru dzīvēs- tie ir pedagogi, režisori, aktieri,

laikabiedri, kas ir saistīti ar pašiem autoriem studiju gados, teātrī, ikdienā. Starp fona figūrām var izcelt visplašāk portretētās personas autoru darbos- režisori Eduards Smilģis, Pēteris Pētersons, Ādolfs Šapiro. Aktieri- Lilita Bērziņa, Harijs Liepiņš. Grāmatās caur teātra personu portretējumu varam ieraudzīt teātra dzīvi 20. gadsimtā.

6. Minētie autori nav profesionāli rakstnieki, bet ir aktieri, kuri noteiktu apsvērumu dēļ pievērsušies rakstniecībai un savu pārdomu, un notikumu interpretējumu izteikuši tai žanrā, kurš viņiem, kā neprofesionāliem, ļauj vieglāk izpausties.
7. Autori jūtas aicināti sniegt liecību par to laikmetu, notikumiem, personām, kas kļuvuši par viņu dzīves sastāvdaļu. Tai pašā laikā tieši viņi savos darbos ir tie, kas nosaka cik daudz tie vēlas ar dokumentālām liecībām pierādīt faktus patiesumu, cik lielā mērā atklāt notikumu patieso pusi, cik daudz vai maz raksturot personu, kuras personas saukt vārdā, kuras atstāt lasītājam nezināmas.
8. Lielākoties aktieru sarakstīto grāmatu nosaukumi neliecina par saturu vai tikai daļēji atklāj to, izņemot portretu grāmatās, kur nosaukumos tiek nosauktas reālas teātra personības.
9. Grāmatu intonāciju nosaka kādi notikumi tiek attēloti. Cik tie ir nozīmīgi autoram un kā iespaidojuši tā likteni, kāds emocionālais noskaņojums ir bijis rakstīšanas momentā.

Avoti

1. Artmane, V. Ziemcieši. Mirkļi no manas dzīves. — Rīgā: Pētergailis, 2004
2. Krūze, V. Daile turas šķērsvilnī. — Rīgā: Zinātne, 2003.
3. Krūze, V. Uz Dailes jautrā viļņa. — Rīgā: Zinātne, 2000
4. Pamše, K. Es zagu.— Rīgā: Likteņstāsti, 2004
5. Plēpis, R. Riču raču. — Rīgā: Antēra, 2005
6. Šneidere, M. Antra. — Rīgā: Priedaines, 2001
7. Šneidere, M. Dita iziet dzīvē. — Rīgā: Jumava, 2007
8. Šneidere, M. Dita. — Rīgā: Jumava, 2006
9. Šneidere, M. Dzīves sadedzinātie. — Rīgā: Priedaines, 2000
10. Šneidere, M. Eduards Smiļģis. Trejgalv's. — Rīgā: Jumava, 2010
11. Šneidere, M. Gribača-Valtere, V. Ēvalds Valters.— Rīgā: Jumava, 2006
12. Šneidere, M. Harijs Liepiņš. — Rīgā: Jumava, 2008
13. Šneidere, M. Kopā pie ūdeņiem. Rīgā: Priedaines, 2002
14. Vecumniece, V. Dailes ugunij rada. 1. grāmata — Rīgā: Priedaines, 2001
15. Vecumniece, V. Dailes ugunij rada. 2. grāmata — Rīgā: Priedaines, 2003
16. Vērdiņš, M. Aktrise, viegli, ar tušas spalvu iezīmēta: teātra dekoratora piezīmes.— Rīgā: Pētergailis, 2006
17. Vītoliņš, J. Disidents vai nodevējs? — Rīgā: Pils, 2004

Teorētiskā literatūra

1. Adamaite, U. (2007.) *Mans nabaga Marats*.
http://www.jrt.lv/izrade_popup.php?code=998&kritika=1&show_kritika=888
2. Барахов В. С. (1975) Литературный портрет как жанр мемуарной прозы // *Русская литература*, н. 2., 70.-80. стр.
3. Bela-Krūmiņa, B. (2004.) *Dzīvesstāsti kā sociāli vēstījumi* // *Promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte.
4. Борев, Ю. (2003) *Эстетика. Теория литературы. Энциклопедический словарь терминов*. Москва: Астрель АСТ
5. Čirkste, D. (2010) *Ar savu lielumu ne vājumu*
http://www2.la.lv/lat/majas_viesis/jaunakaja_numura/?doc=87580&ins_print
6. Guļevska, D. (1987) *Latviešu valodas vārdnīca*. Rīgā: Avots.
7. Hiršs, H. Tabūns, B. Vāvere, V. (1977) *Žanrs un kanons*. Rīga: Zvaigzne.
8. Ilgaža, M (2004) *Dzīvi no jauna sāktu ar namiņu smiltīs*
http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/227782_dzivi_no_jauna_saktu_ar_naminu_smiltis
9. Ivbulis, V (1995) *Uz kuriem, literatūras teorija?* Rīga: Latvijas Universitāte
10. Kiršentāle, I. Smilktiņa, B. Vārdaune, Dz. (1991) *Prozas žanri*. Rīga: Zinātne.
11. Koļeda, R. (2006) *Mudīte Šneidere augstumos un ellē*
<http://www.apollo.lv/portal/fun/articles/73359>
12. Levins, D. (1988) *Ebreju vēsture Latvijā*. Rīga: Vaga.
13. Lipša, I. (2005) *Liedskalniņas fenomēns*
http://www.tvnet.lv/izklaide/popkultura/41696-liedskalninas_fenomens
14. Meškova, S. (2009) *Subjekts un teksts*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”.
15. Naumanis, N. (2001) *Dzīves sadedzinātās*
<http://www.diena.lv/lat/arhivs/kultura/dzives-sadedzinatas>
16. Николукин, А.Н. (2001) *Литературная энциклопедия терминов и понятий*. Москва: НПК Интелвак.
17. Pamše, K. *Anta Klints*.— Rīgā: Anitas Mellupes SIA BO Likteņstāsti, 2002
18. Radzobe, S. (2001) Dostojevskā garā jeb Mudītes Šneideres „Dzīves sadedzinātie” // *Teātra Vēstnesis*. Nr. 2., 109.-112. lpp.
19. Tabūns, B. *Prozas specifika*. Rīgā: Zinātne.

20. Tabūns, B. *Raksturs latviešu prozā*. Rīgā: Zinātne.
21. Timofejevs, L. Vengrovs, N. *Mazā literatūrzinātnes terminu vārdnīca*. Rīga: Liesma.
22. Valeinis, V. (1961) *Poētika*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība.
23. Valeinis, V. (1994) *Ievads literatūrzinātnē*. Rīga: Latvijas Universitāte.
24. Veide, E. (2005) Biogrāfiskās un vēsturiskās prozas modifikācijas Marģera Zariņa daiļradē // *Promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte.
25. Vērdiņš, K. (2009) Latviešu dzejproza 20. gadsimtā // *Promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte.
26. Vētra, M. (1991) *Mans baltais nams*. Rīga: „Teātru anekdošu” apgāds.
27. Zeltiņa, G. (red.) (2010) *Latviešu teātris no pirmsākumiem līdz mūsdienām*. Rīga: Latvijas Universitātes, folkloras un mākslas institūts.
28. Zirņītes, M. (red.) (2001) *Spogulis : Latvijas mutvārdu vēsture*. Rīga : Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts.
29. Zole, I. (2005) *Rūdolfa Plēpja divi vēstījumi*
<http://www.diena.lv/lat/arhivs/kulturas-diena/rudolfa-plepja-divi-vestijumi>